

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

**Včasná péče a její využití na lokální úrovni - případová studie obce
Obrnice**

Early childhood education and care and its local application: case study on
Obrnice

Bakalářská práce

Mgr. Monika Havlíčková

Emma Vrbová

Praha, 2024

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní Mgr. Monice Havlíčkové za vedení mé bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat všem respondentům za účast na mém výzkumu a Kateřině Sirotkové z Platformy pro včasnou péči za pomoc s výběrem tématu výzkumu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Včasná péče a její využití na lokální úrovni - případová studie obce Obrnice“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5. 5. 2024

Emma Vrbová

Anotace

Bakalářská práce se věnuje tématu včasné péče. V teoretické části je představena včasná péče, její hlavní principy a související pojmy, dále pak její vývoj a specifika v České republice. Výzkumná část práce představuje výsledky případové studie obce Obrnice. Obrnice byly zvoleny coby unikátní případ obce, v níž se podařilo nastavit lokální síť včasné péče. Kvalitativní výzkum čerpal data především z hloubkových rozhovorů s místními aktéry, které probíhaly v období leden až březen 2024.

Klíčová slova

včasná péče, rané dětství, včasné intervence, práce s rodinou, prevence, mezioborová spolupráce, ohrožené děti, ohrožené rodiny, Obrnice

Annotation

The topic of this bachelor thesis is Early childhood education and care (ECEC). Theoretical part of the thesis explains ECEC, main principles and related terms. Last chapter of the theoretical part is focused on the Czech context of ECEC. The research is a case study of Obrnice. This municipality was chosen as the unique case for its local ECEC network. Qualitative research is based mainly on data from in-depth interviews with local providers of ECEC. The interviews were done January to March 2024.

Key words

early childhood education and care, early childhood, early interventions, family interventions, prevention, multidisciplinary, children at risk, families at risk, Obrnice

Obsah

Úvod	8
1. Co je včasná péče? Definice včasné péče a souvisejících pojmů	9
2. Principy včasné péče	11
2.1 Prevence	11
2.2 Práce s dítětem	12
2.3 Práce s rodinou	13
2.4 Odbornost a mezioborová spolupráce	14
3. Včasná péče u nás - vývoj a specifika ČR	16
3.1 Platforma pro včasnou péči	16
3.2 Vzdělávací dráha ohrožených dětí: ukázka z praxe	17
3.3 Školní úspěšnost a socio-ekonomický statut rodiny	19
3.4 Specifika práce s romskými rodinami	19
3.5 Definice včasné péče v českém kontextu.....	21
3.6 Včasná a Raná péče	22
4. Výzkumná část	24
4.1 Cíl výzkumu	24
4.2 Metodologie výzkumu	24
4.3 Volba případu	24
4.4 Výzkumné otázky	24
4.5 Výběr a oslovování respondentů	25
4.6 Sběr dat	25
4.7 Analýza dat	26
5. Výsledky výzkumu	27
5.1 Specifika Obrnic	27
5.1.1 Místní specifika a překážky	27
5.1.2 Reakce na místní potřeby	29
5.1.3 Osobní vazby a místní osobnosti	30
5.2 Principy včasné péče v obrnické praxi	31
5.2.1 Mezioborová spolupráce	31
5.2.2 Prevence	32
5.2.3 Práce s dítětem	33

5.2.4 Práce s rodinou	34
5.2.5 Odbornost a know-how	36
5.3 Vnější podpora	37
5.3.1 Využívání dotací a výzev	37
5.3.2 Agentura pro sociální začleňování	37
5.3.3 Síťování	38
5.4 Na kom a na čem stojí včasná péče v Obrnicích	39
5.4.1 Nositelé tématu	39
5.4.2 Hybatelé změn	39
5.4.3 Vzájemná důvěra a docenění	40
6. Diskuze	41
Závěr	44
Seznam použité literatury a dalších informačních zdrojů	46
Přílohy	49

Seznam zkratek

ČR – Česká republika

ECCE – Early childhood care and education

ECD – Early childhood development

ECEC – Early childhood education and care

EU – Evropská unie

MAP – Místní akční plán

MŠ – mateřská škola

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

NPO – Národní plán obnovy

NZDM – nízkoprahové zařízení pro děti a mládež

OCSS – Obrnické centrum sociálních služeb

OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development

OP JAK – Operační program Jana Amose Komenského

ORP – obec s rozšířenou působností

OSPOD – Orgán sociálně-právní ochrany dětí

OÚ – obecní úřad

PISA – Programme for International Student Assessment

PPP – pedagogicko-psychologické poradny

PPR – povinně předškolní ročník

RtI – Response to Intervention

SAS – sociálně aktivizační služba

UNICEF – United Nations International Children's Emergency Fund

ZŠ – základní škola

Úvod

Tato bakalářská práce se věnuje tématu včasné péče, které je u nás, dle mého názoru, zatím stále poměrně neznámé. Jedním z přínosů mé práce by proto mělo být bližší seznámení čtenářů a čtenářek s tématem samotným. Doufám, že by má práce mohla posloužit například jako studijní materiál pro další studentky a studenty sociální pedagogiky, které zajímá práce s ohroženými dětmi a neměli dosud příležitost se s včasnou péčí blíže seznámit.

Cílem teoretické části mé práce je tudíž v první řadě představit včasnou péči. V první kapitole nabídnou její obecnou definici a přiblížím základní pojmy, které se s tématem pojí. V následující kapitole se pokusím na základě předchozího vydefinovat základní principy včasné péče. Představím poznatky, z nichž přitom včasná péče čerpá, a přístupy, které z nich vychází. Poslední kapitola teoretické části je věnována včasné péči v Česku, jejím specifickým a kontextu.

Výzkumná část bakalářské práce se bude věnovat výsledkům mého kvalitativního výzkumu. Jedná se o případovou studii obce Obrnice, kterou jsem si vybrala coby tzv. unikátní případ. Obci se totiž podařilo na lokální úrovni nastavit nadstandardní systém podpory ohrožených dětí a rodin. Ve svém výzkumu se snažím popsat, jak probíhalo nastavování a budování této sítě. Dalším cílem je zachytit obecně fungující mechanismy, které by byly přenositelné a mohly tak posloužit jako zdroj inspirace pro jiné lokality. Zároveň mě zajímají také místní specifika a jejich případný vliv. Sběr dat probíhal především formou hloubkových rozhovorů s místními aktéry. Hlavní výzkumná otázka zněla *Jak probíhal proces budování sítě včasné péče v Obrnicích?*

V úvodu bych ještě ráda přiblížila vlastní pozici a svůj vztah k tématu včasné péče. Od roku 2019 do roku 2023 jsem pracovala s ohroženými předškolními dětmi v rámci neziskové organizace Tosara a to na pozici koordinátorky a lektorky předškolního klubu a dětské skupiny. Skrze tuto práci jsem měla příležitost seznámit se s pojmem včasná péče a zapojit se do Platformy pro včasnou péči, jejíž členkou jsem od jejího založení. Osobně vidím ve včasné péči velký smysl a její benefity bych chtěla skrze svou práci představit. Jsem toho názoru, že legislativní ukotvení včasné péče by znamenalo velký přínos pro ohrožené děti a také ty, kteří s nimi pracují. Pro lepší pochopení současné situace ohrožených dětí a rodin v Česku jsem se rozhodla do teoretické části práce zařadit také ukázkou z mé vlastní praxe. Popisuji v ní typickou vzdělávací dráhu dětí, s nimiž jsem pracovala, a upozorňuji na konkrétní dopady absentujícího systému včasné intervence.

1. Co je včasná péče? Definice včasné péče a souvisejících pojmů

V této kapitole budu citovat především českou Platformu pro včasnou péči coby hlavního odborného nositele tématu u nás a UNICEF jakožto největší světovou organizaci zabývající se ochranou a rozvojem dětí.

Včasnou péči můžeme chápat jako český ekvivalent anglického pojmu *Early childhood education and care* (případně varianta *Early childhood care and education*, často psáno pouze ve zkratkách, tedy ECEC nebo ECCE). Tento pojem zahrnuje veškeré vzdělávání, výchovu a péči o děti od narození po nástup do primárního vzdělávání. Jedná se tedy o velmi široké téma, které nemá úplně pevné hranice a logicky se tak jednotlivé instituce, politiky a státy pohybují při jeho definici v rámci určité škály. Například Evropská unie pod aktéry včasné péče chápe především všechny poskytovatele předškolní péče a vzdělávání, ať už veřejné či soukromé (European Commission, nedatováno). Cíle včasné péče pak vidí především v zajištění dostupnosti těchto služeb a v profesionalizaci těchto poskytovatelů. Právo na dostupné a kvalitní předškolní vzdělávání pro každé dítě v rámci EU je také součástí Evropského pilíře sociálních práv a mělo by být nezávislé na sociálním, ekonomickém nebo kulturním statusu rodiny (tamtéž).

Včasnou péči v její plném rozsahu pak můžeme chápat jako komplexní systém podpory dětí a jejich rodin, který zahrnuje nejen vzdělávací, ale také sociální a zdravotní programy. Takto chápaná včasná péče pak může být poskytována nejen v rámci vzdělávacích a zdravotních institucí, ale také podporou rodičů v jejich domácím prostředí nebo v rámci neformálních aktivit například v mateřských nebo komunitních centrech (Platforma pro včasnou péči, 2024). Jako součást včasné péče pak můžeme chápat nejen práci s již narozeným dítětem, ale i podporu matky během těhotenství a přípravu na rodičovství. Zároveň někdy mohou být jako součást včasné péče chápány i první roky primárního vzdělávání a podpora adaptace dítěte na školní systém. Společnou snahou všech aktérů včasné péče je umožnit každému dítěti, aby se rozvíjelo dle svého maxima (Platforma pro včasnou péči, nedatováno a).

Včasnou péči lze chápat obecně jako podporu pro všechny rodiny s malými dětmi, ale často jsou z pochopitelných důvodů jako hlavní příjemci podpory chápány rodiny již nějakým způsobem ohrožené či znevýhodněné. Ve své práci budu po vzoru Platformy pro včasnou péči používat označení ohrožené dítě, příp. ohrožená rodina (z angl. *children at risk, families at risk*) (Platforma pro včasnou péči, nedatováno b). Tento pojem považuji za dostatečně obecný na to, aby mohl působit jako zastřešující pro širokou škálu forem znevýhodnění, jimiž může být dítě či rodina postižena, a zároveň dokázal pojmut i jemnější signály, komplikace či epizody, u nichž bychom se termín znevýhodnění ještě zdráhali použít, ale které zároveň již mohou pro dítě představovat určitou formu potenciálního rizika či ohrožení. V citacích pak budu v případě potřeby používat i jiné, původní pojmy, jež autoři použili pro označení cílové skupiny.

S pojmem *Early childhood education and care* úzce souvisí také pojem *Early childhood development* (zkratka ECD). ECD se zaměřuje obecně na všestranný vývoj dětí v tomto období.

Oba pojmy se do velké míry prolínají a není lehké je rozlišit. Někdy se také můžeme setkat s ECD coby nadřazeným pojmem pro ECEC (UNICEF, 2024).

Oba pojmy mají každopádně společné věkové období, na něž se z hlediska vývoje dítěte zaměřují, tedy *early childhood*. Tento věk je považován za klíčový jak z hlediska vývoje mozku a těla dítěte, tak z hlediska rozvoje jeho osobnosti a kompetencí, jež vytvářejí základ pro další učení, navazování vztahů a tím i celkovou úspěšnost v budoucím životě. V tomto období se dětský mozek vyznačuje obrovskou mírou plasticity a je tak výrazně formován skrze interakci genetiky, prostředí a zkušeností. Přičemž pro správný vývoj je potřeba dítěti zajistit bezpečné, podnětné prostředí, vhodnou výživu a sociální interakci s pozornými pečujícími osobami (UNICEF, 2024).

Stojí za povšimnutí, že v češtině neexistuje odborný ekvivalent pojmu *early childhood*. Pokud chceme obsáhnout toto věkové období, tedy 0 až 8 let, musíme hovořit o (prenatálním období), novorozeneckém, kojeneckém, batolecím, předškolním věku a částečně možná i mladším školním věku dítěte (Vágnerová, 2012). Pojem *rané dětství*, jenž by se dle mého názoru nabízel jako vhodný překlad, se v češtině sice občas používá, ale bývají jím obvykle označovány pouze první tři roky života (Doležalová, 2021). Domnívám se, že i tato skutečnost do jisté míry ovlivňuje českou debatu o včasné péči. Tím, že nemáme jeden, obecně známý pojem, zastřešující dané vývojové období, dochází i mezi odborníky k různému chápání toho, na jak staré děti by měla včasná péče cílit. To blíže rozeberu v kapitole věnované včasné péči v ČR.

2. Principy včasné péče

Jak jsem již zmínila v předchozí kapitole, včasná péče představuje velmi široké téma, které různí aktéři mohou chápat různým způsobem. Přesto bych se zde ráda pokusila definovat určité základní principy, jež jsou dle mého názoru přítomné vždy, když hovoříme o včasné péči. Těmito principy rozumím prevenci, práci s dítětem, práci s rodinou, odbornost a mezioborovou spolupráci. V následující kapitole se pokusím tyto pilíře jednotlivě rozebrat a přiblížit poznatky, z nichž v daném směru včasná péče vychází. Dále představím některé přístupy, které se v dané oblasti uplatňují a jež považuji za důležité či inspirativní.

Budu přitom vycházet zejména z práce amerického ekonomy Jamese J. Heckmana, který vypočítal finanční návratnost investic do včasné péče a prokázal, že včasné intervence jsou výrazně efektivnější než ty pozdější, například školní. Pro lepší provázání těchto poznatků s naším prostředím budu pak citovat zejména autory publikace *Spravedlivý start?* ale také některé dokumenty MŠMT pro oblast včasné péče.

2.1 Prevence

Jedním ze základních principů, na kterých stojí myšlenka včasné péče, je prevence. Včasné intervence (angl. *early interventions*) mohou mít mnoho podob a přístupů, jejich cíl je ale vždy stejný - předejít budoucímu neúspěchu a sociálnímu vyloučení dítěte. Existuje velká variabilita v otázce, kdy je vhodné s intervencemi začít. Podle mnohých odborníků jsou z hlediska utváření psychiky a rozvoje mozku klíčové první tři roky života, a proto započít práci s dítětem až v jeho 3 letech nástupem do mateřské školy je příliš pozdě (Greger et al., 2015).

V rámci včasné péče je tak podpora často poskytována již matkám během těhotenství a dětem ihned po narození. Tento přístup přejímá i Platforma pro včasnou péči (dále jen Platforma), jejímiž členy jsou i organizace jako Omama, která pomáhá matkám kojenců a batolat se správným rozvojem jejich dětí a budováním zdravé vazby (Platforma pro včasnou péči, 2022).

Jak ale včas detekovat ohroženou budoucí matku nebo novorozence? Jedním ze způsobů je nastavení základní podpory určené plošně všem dětem či nastávajícím rodinám, při níž zároveň probíhá monitoring, který má za úkol detekovat děti a rodiny, jež potřebují v dané chvíli poskytnutí vyšší míry podpory. Právě na tomto principu funguje přístup známý jako Response to Intervention (dále jen RtI), s nímž jsem se měla možnost seznámit přes sdílené metodiky a know how organizací zapojených v Platformě.

RtI má za cíl fungovat preventivně a poskytovat pomoc ještě než se u dítěte projeví první "selhání" či neúspěch (Fox et al., 2009). Pro oblast včasné péče RtI pracuje s pyramidovým modelem rozděleným na třetiny dle úrovní potřebné prevence, jež se soustředí na podporu socio-emocionálního rozvoje dětí a předcházení problémovému chování (příloha č.1).

Primární prevence operuje s univerzální podporou určenou všem a zaměřenou na posilování vzájemných a pečujících vztahů mezi dětmi a rodiči a na budování co nejpodněnějšího prostředí pro vývoj dítěte. Sekundární prevence se pak zaměřuje na děti, u nichž je detekováno riziko

zpomaleného socio-emocionálního vývoje, a rodinám je poskytována cílenější podpora v této oblasti. Terciální prevence je určena rodinám, u nichž jsou již pozorovány dlouhodobější potíže a představuje intenzivní individualizovanou podporu v přirozeném prostředí dítěte (Fox et al., 2009).

Takovýto základní monitoring má tedy sloužit jako podpora všem rodinám s malými dětmi a zároveň poskytovat potřebné intervence co nejdříve po detekci problému. Pyramidový systém RtI není navržený pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami (dále jen SVP). Zároveň je však koncipován tak, aby bylo možné na kterékoliv úrovni intervence současně poskytnout dítěti se SVP také adekvátní podporu a péči dle typu jeho handicapu (Fox et al, 2009). Výhodu tohoto přístupu vnímám v potenciálu zachytit opravdu maximální počet potřebných dětí. Domnívám se, že pokud dostupnost služby předem podmíníme určitými kritérii, nikdy nemáme jistotu, že na ni skutečně dosáhnou všichni, pro které je určena.

Další výhodu RtI přístupu spatřuji v určování míry podpory dle aktuální situace dítěte a rodiny. Potřeba podpory se totiž může v čase významně lišit. Ohroženou rodinou nemusí být jen rodina afunkční, dysfunkční nebo s mnohočetnými problémy, ale i rodina, která se jen dočasně ocitla v náročné životní situaci (Caltová Hepnarová, 2020). Jako tomu například bylo během covidové pandemie, kdy se jinak zcela funkční rodiny ocitly naráz bez příjmů.

Jak upozorňuje ředitelka rakouské organizace Grow together Katharina Kruppa, nastavíme-li určitou míru podpory jako normu, jež je poskytována všem bez rozdílu, bude pro rodiny snazší říct si o pomoc, až ji budou potřebovat. Protože pokud bude určitá podpora brána jako samozřejmost, nebude její navýšení automaticky stigmatizující a nebude její příjemce negativně nálepkovat (parafrázováno, osobní setkání, Letní škola Platformy pro včasnou péči 2021). Pomoc se tak dostane k více potřebným a dříve, než když bude poskytována selektivně podle určitých kritérií.

2.2 Práce s dítětem

Chceme-li hodnotit dopady včasné intervence u ohrožených dětí, nelze se omezit pouze na sledování jejich IQ a kognitivních schopností (Heckman, 2006). Velký vliv na jejich pozdější úspěšnost jak ve škole, tak v životě, mají totiž také nekognitivní schopnosti jako jsou motivace, vytrvalost nebo houževnatost (tamtéž). Například účastníci Preschool Perry Program zaměřeného na intervenci u 3-4 letých dětí, neměli vyšší IQ než kontrolní skupina, a přesto byli v 10 letech úspěšnější ve školních srovnávacích testech. Důvodem byla větší motivace k učení, kterou si osvojili v raném dětství (tamtéž).

Heckman (2006) dochází k závěru, že čím později k intervenci dochází, tím nižší je její účinnost a naopak tím nákladnější se jeví z hlediska vynaložených financí. Ve svých analýzách zahrnuje také náklady v dospělosti spojené se zdravotní péčí, podporou v nezaměstnanosti, vězením apod. Zároveň úspěšnost intervencí poskytovaných v pozdějším věku podle něj opět závisí na míře poskytnutí podpory v raném dětství. Kompetence k učení získané v raném dětství totiž činí učení v pozdějším věku jednodušším a tím také vzrůstá pravděpodobnost v něm pokračovat (Heckman, 2013).

Při srovnávání výsledků žáků v matematických dovednostech ve věku 6 až 10 let, při kterých byl zohledněn ekonomický příjem rodiny, Heckman prokázal, že největší rozdíly mezi dětmi z vysoko a nízko příjmových rodin byly na samém počátku při jejich vstupu do školy, zatímco během dalších školních let pak zůstávaly tyto rozdíly velmi podobné (Heckman, 2006). A to i v případě, kdy byla ve škole dětem ze socioekonomicky nižších rodin poskytnuta nadstandardní podpora, například formou snížení počtu dětí ve třídě (tamtéž).

Pro některé vědce byly podobné srovnávací studie důkazem toho, že děti se prostě rodí s určitými dispozicemi, v nichž velkou roli hraje dědivost a proto školní intervence nemohou přinést žádný větší efekt (Herrnstein, Murray, 1994 cit. podle Heckman, 2013). Heckman (2013) ale skrze další longitudiální studie dochází k závěru, že důvod malé úspěšnosti těchto podpůrných školních opatření tkví hlavně v tom, že přišly příliš pozdě. Zásadní jsou totiž podle něj první roky života.

Jeden z hlavních protiargumentů teoriím o vrozeném potenciálu, jež Heckman (2013) předkládá, jsou nejnovější výzkumy na poli epigenetiky. Epigenetika zkoumá interakci genů a prostředí (z angl. *gene-environment interaction*), jež se v současnosti jeví výrazně větší, než se vědci v minulosti domnívali. Tým genetika Mario Fragi prokázal rozdíly v genech u dospělých identických dvojčat způsobené rozdílnými životními zkušenostmi (Fraga, 2005 cit. podle Heckman, 2013). Neurovědec Avshalom Caspi a jeho tým zase zkoumali absenci určitého genu, jež je spojována s asociálním chováním a vyššími sklony ke kriminalitě. A zjistili, že k vymizení tohoto genu dochází v průběhu života, vyrůstá-li dítě v drsném a násilném prostředí (Caspi, 2002 cit. podle Heckman, 2013).

Další argumenty nám pak předkládají studie dokazující, jak zásadní vliv na zdravý vývoj dítěte a rozvoj mozku mají první roky života. Bruce D. Perry zkoumal vliv zanedbávání a traumatu na vývoj mozku. Ve své studii nabízí srovnání mozku zdravě živeného a stimulovaného 3letého dítěte a dítěte výrazně zanedbávaného. Rozdíl je zcela očividný - mozek zanedbávaného dítěte je výrazně menší a jinak složený než mozek normálně se vyvíjejícího dítěte (Perry, 1997 cit. podle Heckman, 2013 + příloha č.2).

2.3 Práce s rodinou

Ať už uvažujeme o včasné péči primárně jako o výchově předškolního dítěte skrze instituce nebo ji pojmáme širěji jako mnohočetnou formu podpory již od početí dítěte, je zřejmé, že nemůžeme v úvahách o práci s dítětem opomenout vliv rodinného zázemí. A že ani v případě, kdy podporu chceme poskytovat primárně skrze práci s dítětem v předškolním zařízení, se neobejdeme bez spolupráce jeho rodičů. Navíc nejohroženější děti obvykle jejich rodiče do takového zařízení sami od sebe ani nepřihlásí (Greger et al., 2015). Proto není možné o tématu včasné péče uvažovat odděleně od rodiny dítěte a práce s celou rodinou.

Z evaluací programů zaměřených na včasnou péči vyplývá, že čím dříve je dítěti poskytnuta podpora, tím lepší jsou výsledky (Heckman, 2013). Zároveň programy, jejichž součástí byly i návštěvy přímo v domácnostech, měly trvalý dopad na prostředí, v němž děti vyrůstaly. Přičemž jako nejúspěšnější se jeví ty typy programů, jež se při domácích návštěvách nesoustředí pouze na

kognitivní dovednosti, ale i na rozvoj osobnosti a motivace dětí (tamtéž). Jejich nedílnou součástí je také podpora rodičovských kompetencí (tamtéž). *“Rodiny v obtížné životní sociální situaci nemají srovnatelné podmínky a někdy také potřebné kompetence k optimální péči o dítě a jeho rozvoj. Neznamena to nutně, že dítě zanedbávají, jejich možnosti a příležitosti jsou však ve srovnání s většinou společností velmi odlišné.”* (Greger et al., 2015).

Co přesně je pro zdravý vývoj dítěte v rodinném prostředí zásadní? Podle Heckmana (2013) není hlavní ani počet rodičů, ani příjem rodiny, coby často užívané parametry mezi sociálními vědci. Tyto jevy jsou sice v rodinách ohrožených dětí často přítomny, ale Heckman (2013) varuje před záměnou korelace s kauzalitou. Za skutečně klíčové tu považuje prostředí, v němž dítě vyrůstá.

V angličtině se pro vhodné prostředí pro vývoj dítěte používá ustálený termín *nurturing environment*. V češtině zatím neexistuje překlad tohoto pojmu. Pro účely této práce jsem se rozhodla používat pojem *pečující prostředí*.

Pečující prostředí by mělo dítěti poskytovat vhodnou výživu, dostatek adekvátních podnětů, bezpečí, přijetí, pozornost a lásku pečujících osob (Nurturing care, 2020). Tato definice je dle mého důležitá pro další úvahy o tom, kdo by měl být příjemcem včasné péče. Jak jsem již zmínila, český ekvivalent pojmu zatím nemáme a nejčastěji najdeme v literatuře a dokumentech formulaci *nepodněné prostředí* (Greger et al., 2015). To už nám však dle mého názoru implikuje určitý konkrétní typ prostředí. Nejspíš si představíme bydlení někde na ubytovně nebo ve vyloučené lokalitě, kde dítě nemá hračky a knížky, a rodiče ho nedostatečně kognitivně rozvíjejí. Souhlasím, že tak vypadá realita mnoha ohrožených dětí. Domnívám se ovšem, že výše zmíněná definice pečujícího prostředí generuje i další skupiny ohrožených dětí. Může jít například o děti, jejichž rodiče se zaměřují na svoji kariéru a na děti od mala kladou nepřiměřené nároky, jimiž podmiňují svou lásku a péči, nebo třeba o děti rodičů s psychickými problémy, kteří pro svou diagnózu nedokáží dítěti poskytnout dostatek pozornosti či bezpečí. Právě důraz na nekognitivní aspekty výchovy a na důležitost sycení základní potřeby citové jistoty a bezpečí by byl dle mého názoru přínosem pojmu *pečující prostředí* do české debaty o ohrožených dětech.

2.4 Odbornost a mezioborová spolupráce

Jako další základní principy včasné péče jsem identifikovala odbornost a mezioborovou spolupráci. V tuto chvíli si dovoluji o nich psát společně, protože jsou do velké míry provázané. Dalo by se říct, že jednotlivé odbornosti jsou pro všestranný vývoj dítěte zásadní, ale stejně tak zásadní je jejich spolupráce a součinnost.

Například pokud má ohrožené dítě vadu řeči, jistě se shodneme, že je potřeba vyhledat logopedického odborníka. Je ale zapotřebí zkušených pedagogů ve vzdělávacím zařízení, kteří zachytí, že má dítě problém a nasměrují rodinu na vyšetření. Často je ale bez pomoci sociálních pracovníků nemyslitelné, aby rodina vůbec začala navštěvovat školku, nebo aby se dokázala objednat a dostavit na všechna potřebná vyšetření. Pouze spolupráce všech aktérů tedy reálně může

vést k tomu, že dítě bude ke specialistovi docházet. A zároveň pouze jejich maximální odbornost povede ke zdárnému výsledku.

Mezioborovou spoluprací tedy můžeme chápat jako samotnou podstatu včasné péče. Právě jen součinností vzdělávacích, zdravotních a sociálních programů totiž dokážeme vytvořit komplexní systém podpory ohroženým dětem (Platforma pro včasnou péči, 2024). Jak poznamenává Americká akademie pediatriů, dítě nevyrůstá ve vzduchoprázdnu. Jak jeho zdraví, tak životní směřování, jsou výrazně ovlivňovány rodinou, komunitou a prostředím, v němž vyrůstá. Zároveň jeho zdravý vývoj ale také závisí na spolupraci všech složek systému (American Academy of Pediatrics, 2024).

“Zvýšení míry koordinace činností jednotlivých institucí, které o děti se sociálním znevýhodněním pečují (sociálně-právní ochrana dítěte, poskytovatelé sociálních služeb, zdravotnická zařízení, pedagogicko-psychologické poradenství, terénní sociální pracovníci, zdravotně sociální pracovníci, vzdělávací instituce působící v předškolním vzdělávání apod.) s cílem zabezpečit jejich komplexní a synergické působení” je ostatně i jedním z hlavních cílů českého Akčního plánu realizace koncepce včasné péče o děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí (MŠMT, 2009, s.1).

Další téma, které se zde zmiňuje je *“průběžná realizace programů a opatření v oblasti počátečního a dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, kteří působí v předškolním vzdělávání, zaměřené na rozvíjení kompetencí pedagogických pracovníků pro vzdělávání dětí ze sociálního znevýhodňujícího prostředí v období od tří let dítěte do počátku povinné školní docházky”* a *“podporování výzkumných záměrů (a dalších výzkumných aktivit) v oblasti vzdělávání dětí předškolního věku se sociálním znevýhodněním”* (MŠMT, 2009, s.1-2). Je vhodné, aby aktéři pracující s ohroženými dětmi a rodinami byli kromě svojí odbornosti také znalí poměrů, v nichž takové dítě žije. Podle Caltové Hepnarové (2020) je však důležité, aby pedagog na vzdělávání dítěte s komplikovaným zázemím, nezůstával sám. Právě v tom spatřuje největší slabinu současného českého inkluzivního vzdělávání (tamtéž). Za nejúčinnější formu podpory takových dětí by považovala podpůrná opatření, jež by působila přímo v rodině žáka a nikoliv pouze během vyučování (tamtéž). Přičemž jako nejúspěšnější se jeví intervence, při nichž má rodina kromě podpory v oblasti vzdělávání a péče možnost využít ještě sociálních služeb a poradenství v dalších oblastech jako jsou finance či bydlení (Greger et al., 2015). Opět se tedy přes odbornost dostáváme k tématu mezioborovosti a její důležitosti pro úspěšnost odborných intervencí.

3. Včasná péče u nás - vývoj a specifika ČR

Vzhledem k tématu následující kapitoly budu vycházet primárně z českých publikací a to zejména: *Spravedlivý start? Nerovné šance v předškolním vzdělávání a při přechodu na základní školu*, *Slepé skvrny a "Zvedněte ruce, kdo půjde do míst, kde necítí uznání": o segregaci romských žáků ve vzdělávání*. Z online zdrojů pak budu citovat především web Platformy pro včasnou péči a dokumenty MŠMT pro oblast včasné péče.

Přestože je včasná péče pojem u nás stále poměrně neznámý, MŠMT vydalo již v roce 2005, tedy téměř před 20 lety, *Koncepci včasné péče pro děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělávání* (dále jen *Koncepce*). Jak ale konstatují například autoři publikace *Spravedlivý start?* vydané v roce 2015, stále se nedaří realizovat opatření, jež tato *Koncepce* stanovila jako klíčové pro úspěšnou implementaci včasné péče, a která byla schválena vládou v podobě Akčního plánu již v roce 2009 (Greger et al., 2015). Opatření nebyla realizována nejen v roce 2015, ale ani do dnešní doby, tedy roku 2024, kdy vzniká tato bakalářská práce. Samozřejmě nelze tvrdit, že u nás včasná péče vůbec neprobíhá. I u nás najdeme skvělé příklady včasné intervence. Zatím za ní ale stojí především nevládní neziskové organizace, případně osvícení zřizovatelé, kteří se pokoušejí o aplikaci včasné péče na lokální úrovni.

Systémově ukotvená mezíresortní spolupráce, která by propojovala školní, sociální a zdravotnický sektor, jak je zmiňována již v *Koncepci*, ovšem stále neexistuje (MŠMT, 2005). Právě rozkročenost včasné péče mezi těmito třemi resorty, které ji zároveň nevnímají jako prioritu, znesnadňuje podle Simonové zavádění mnohých účinných opatření (*Platforma pro včasnou péči*, 2023).

Heckman (2006) si všímá, že v rámci celospolečenské debaty je upírána výrazně větší pozornost na školní intervence než na včasnou péči a to i přesto, že její efektivita a finanční návratnost jsou prokazatelně výrazně vyšší. Přestože se jedná o 18 let starou analýzu americké společnosti, domnívám se, že je platná i pro aktuální situaci u nás. Navzdory 20 let vytvořené vládní koncepci tu zůstává včasná péče na okraji zájmu a mnozí stále nevědí, co si pod tímto pojmem vůbec představit. A to nejen z řad veřejnosti, ale i samotných aktérů. Ti se u nás proto často ani necítí být součástí problému a netuší, jakou roli by mohli ve vývoji ohrožených dětí hrát. Ohrožené dítě tak bývá detekováno nejdříve v 5 letech skrze povinný předškolní ročník, ale často se tak děje dokonce až při jeho nástupu na základní školu. Přicházíme tak o zcela klíčovou možnost s dítětem pracovat v nejdůležitějších letech jeho vývoje. Pro lepší představu toho, jak konkrétně na ohrožené děti dopadá absence systému včasné podpory, si dovoluji popsat v jedné z následujících částí také svou osobní zkušenost z praxe.

3.1 Platforma pro včasnou péči

Na začátku roku 2020 vznikla za podpory nadací České spořitelny, OSF a Albatros *Platforma pro včasnou péči* (dále jen *Platforma*), jež se snaží sdružovat a propojovat co největší počet státních i nevládních organizací, pracujících s ohroženými dětmi a jejich rodinami. Zároveň

Platforma usiluje o legislativní ukotvení včasné péče a nastavení systémové podpory pro ty, kdo s ohroženými rodinami a dětmi pracují (Platforma pro včasnou péči, nedatováno b).

Aktivity neziskových organizací se právě z důvodu nesystémového financování obvykle odehrávají v časově omezeném režimu (Šotola a Zatloukal, 2010). Nezřídka musí kvůli finanční diskontinuitě organizace ukončit slibně nastartované programy zaměřené na včasnou péči a přicházejí tak o pracně vybudovanou důvěru s rodinami či institucemi. Některé organizace se snaží překerní finanční situaci řešit snahou “vejít se” do již zakotvených služeb jako je například Sociálně aktivizační služba (dále jen SAS) nebo Dětská skupina. Ty ale vznikaly s trochu jiným účelem a mají proto svá specifika, které potom organizace musí dodržovat, i když jdou mnohdy proti potřebám či možnostem těch nejohroženějších rodin a dětí. Paradoxně se pak tedy i ty stávají pro ty nejpotřebnější příliš vysokoprahové a může se stát, že rodiny propadnou i tímto sítem. Z vlastní zkušenosti například vím, jak obtížné bylo pro některé rodiny sehnat potvrzení o očkování od pediatra, kterého měly na druhém konci republiky a pouze cesta tam by je stála obrovské peníze. Bez těchto dokladů ovšem nemohly být jejich děti přijaty do dětské skupiny, která přitom byla zřízena právě na pomoc ohroženým dětem.

3.2 Vzdělávací dráha ohrožených dětí: ukázka z praxe

V letech 2019 až 2023 jsem působila v organizaci Tosara na pozici koordinátorky a lektorky předškolního klubu a posléze dětské skupiny pro sociálně znevýhodněné děti. Pracovala jsem převážně s dětmi z vyloučené romské lokality. Často šlo o děti, u kterých se vzhledem k rodinné a bytové situaci už před narozením dalo tušit, že budou vyrůstat v málo podnětném, často i nevhodném až ohrožujícím prostředí, a přesto se do pozornosti příslušných orgánů dostávaly mnohdy až v 7 nebo i 8 letech.

Tyto rodiny obvykle neznaly výhody a pozitivní dopady docházky do školky a vnímaly ji jako neznámé a nepřátelské místo. Zároveň obvykle alespoň jeden z rodičů nechodil do práce, matky se často ještě staraly o další malé děti a rodiče tak k docházce do školky nebyli motivováni ani potřebou děti někde umístit “na hlídání”. A pokud i některý z rodičů o školku projevil zájem, obvykle se mu stejně nepodařilo do ní dítě umístit, buď kvůli spádovosti (rodiny neměly možnost mít na ubytovně zapsané trvalé bydliště) nebo kvůli finanční náročnosti. Děti tak před nástupem do školy buď nedocházely do vůbec žádného předškolního zařízení nebo chodily do námi zřizovaného předškolního klubu, který byl ovšem z principu segregovaný a také časová dotace byla výrazně nižší než při docházce do MŠ.

Od roku 2017 u nás sice existuje tzv. povinný předškolní ročník (dále jen PPR), ale u ohrožených dětí se podíl těch, které v 5 letech skutečně nastoupí do MŠ k denní docházce zvýšil po jeho zavedení jen minimálně, jak dokládají zjištění České školní inspekce (2018). Opět jednak kvůli spádovosti (PPR je v takových případech řešen individuální formou bez denní docházky), jednak kvůli nezájmu rodičů. Naprosté většině dětí, s nimiž jsem pracovala, byl pak v 6 letech udělen odklad školní docházky z důvodu školní nepřipravenosti. Děti obvykle celý další rok i

nadále nikam nedocházely (často ani neměly kam) a dostavily se opět až k zápisu, kde už je tentokrát museli přijmout.

Když děti konečně nastoupily do první třídy, jejich deficitů už byly většinou tak velké, že neměly šanci ostatní vrstevníky dohnat, a zároveň nevěděly, jak se mají ve škole vhodně chovat. Škola, která si v takovém momentě s dítětem nevěděla rady, vyřešila někdy náročnou situaci ještě udělením takzvaného dodatečného odkladu školní docházky a tím řešení celého problému oddálila o další rok. Dítě se tak až do začátku následujícího školního roku ocitlo opět mimo jakýkoliv vnější dohled, péči a podporu a bylo jasné, že až v 8 letech konečně nastoupí do školy, rozdíl mezi ním a ostatními dětmi bude ještě patrnější a pro dítě bude velmi obtížné se mezi spolužáky zapojit.

Těžko také očekávat, že osmileté dítě, které nikdy nedocházelo do žádné instituce, bude mít vybudované návyky včasné ráno vstávat, soustředit se potichu na řízenou činnost nebo respektovat cizí autoritu. Zároveň ale školní systém u nás nepočítá s tím, že by takovéto základní kompetence měl žáky učit. Nemá na to pochopitelně už ani prostor a předpokládá, že dítě už při nástupu do školy bude v tomto ohledu připravené. Takto nepřipravené dítě proto ve škole opakovaně selhává a jeho školní problémy se na sebe postupně dále nabalují.

Dříve či později těmto dětem bývá doporučeno vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně. Při něm nemalá část z nich vyjde v pásmu lehkého mentálního postižení a je jim doporučen přestup na školu s nižšími výstupy. To často přijímají pozitivně i sami rodiče, kteří mnohdy takovou školu také vychodili a zažili v ní úspěch a přátelštější prostředí než na běžné ZŠ. A tak i více jak 16 let od přelomového rozsudku Evropského soudu pro lidská práva, který potvrdil nadměrné zařazování romských žáků do vzdělávání pro děti s lehkým mentálním postižením, tato praxe u nás na některých místech stále pokračuje. Podle aktuálních dat je takto vzděláváno téměř 13% romských žáků oproti necelým 2% dětí z majority (Němec, 2020).

Zhoršené školní výsledky či přestup na jinou školu bohužel nejsou zdaleka jediné následky absence systému včasné péče. Ve své praxi jsem poznala rodiče, kteří se navzdory složité bytové a finanční situaci o své děti dokázali postarat naprosto vzorně. Přestože neměli koupelnu ani teplou vodu, děti byly vždy čisté. Navzdory nedostatku financí jim denně vařili. Přes všechny obtíže svým dětem dokázali poskytovat pozornost a lásku. Ne všechny děti ale měly takové štěstí. Mnoho dospělých ve vyloučené lokalitě bylo těžce závislých na různých návykových látkách, hlavně na pervitinu. Závislí rodiče se pak chovali vůči svým dětem mnohdy agresivně nebo nezvládali naplňovat jejich základní potřeby. Ohledně některých rodin jsme proto opakovaně museli kontaktovat orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). K našemu překvapení se ale často ani po oficiálním oznámení nic nedělo a s rodinou se nijak nepracovalo. Pracovnice OSPOD nám pak vysvětlovaly, že děti spadají na základě trvalého bydliště pod jiný OSPOD, a že musejí čekat na pokyny klíčového OSPODu. Zároveň, když už se věci daly do pohybu, poměrně často neprodleně docházelo k úplnému odebrání dětí z rodiny.

Domnívám se, že legislativně ukotvený systém včasné péče, který by pracoval nejen s dítětem, ale s celou rodinou, a který by se snažil působit preventivně namísto represivně, by pro

takovéto rodiny znamenal velkou příležitost. Dětem by mimojiné mohl pomoci narovnat onu pomyslnou startovní čáru při vstupu do primárního vzdělávání.

3.3 Školní úspěšnost a socio-ekonomický statut rodiny

Školní úspěšnost v Česku je silně provázána se socio-ekonomickým statutem rodičů. Ve velké míře jsou tak mezigeneračně reprodukovány sociální nerovnosti a dochází pouze k malé sociální mobilitě (PAQ a think-tank IDEA, 2020). V rámci zemí OECD patří Česká republika mezi 7 zemí s největším vlivem rodinného zázemí na školní úspěšnost a za poslední dekádu tato provázanost ještě vzrostla (Prokop, 2020). Velké rozdíly jsou také mezi jednotlivými kraji. V rámci výsledků v mezinárodních srovnávacích testech PISA sice Česká republika celkově vychází v rámci OECD průměrně, ale v rámci republiky najdeme ve výsledcích obrovské rozdíly, které opět kopírují socio-ekonomickou situaci v krajích. Zatímco bohaté kraje mají nadprůměrné výsledky, ty nejchudší mají výsledky srovnatelné s Bulharskem či Malajsií (tamtéž).

Tato situace souvisí s výše popsaným vlivem rodinného zázemí, protože v regionech nejvíce zatížených chudobou najdeme rodiny s nejvíce exekucemi, existenčními problémy a zároveň s nejnižší mírou vzdělanosti. To vše se pak propisuje do studijních výsledků jejich dětí (Prokop, 2020). Zároveň se pak školy v těchto regionech potýkají s mnoha dalšími negativními faktory, které mají velký dopad na kvalitu vzdělávání, jež dětem poskytují. Jde například o nízkou kvalifikaci a motivaci učitelů nebo personální nedostatek specialistů jako je školní psycholog. Například v Karlovarském kraji, který nejvíce zaostává ve studijních výsledcích, najdeme téměř 20% učitelů bez jakéhokoliv pedagogického vzdělání a najdeme zde i školy, kde nemá patřičné vzdělání ani jeden vyučující. Zároveň na celý kraj připadá jen asi 5 školních psychologů (tamtéž).

Označení destabilizující chudoba používají analytici PAQ research pro rodiny, které jsou zasaženy exekucemi a zároveň jsou v bytové nouzi. Takováto konstelace má podle nich největší negativní dopad na školní úspěšnost dětí a zároveň je opět v rámci republiky velmi nerovnoměrně rozprostřena a koncentrována hlavně v těch nejchudších krajích a nebo ve vyloučených lokalitách (PAQ a think-tank IDEA, 2020).

3.4 Specifika práce s romskými rodinami

Výše popsané u nás bohužel ve velké míře dopadá na romské rodiny a tuto skutečnost nemůžeme v kontextu včasné péče v Česku přehlížet. Romové u nás tvoří největší etnickou menšinu. Jejich počet se odhaduje zhruba na 250 000, přičemž až polovina z nich žije v sociálním vyloučení (Vláda ČR, 2022). Neutěšené materiální podmínky, v nichž mnohé z těchto dětí vyrůstají, mají velký vliv na jejich vývoj - vyšší nemocnost, psychosociální stres nebo také méně podnětné prostředí - to vše ovlivňuje jejich kognitivní dovednosti.

Mateřské školy u nás představují relativně dostupný a jednoduchý nástroj, jež některé tyto deficity dokáže úspěšně kompenzovat a zvyšovat tak u dětí potřebné žákovské kompetence. Ať už svým zázemím, vhodnými podněty v podobě hraček či knížek nebo přípravou dětí a rodičů na požadavky a normy spojené s povinnou školní docházkou. Dlouhodobě se však u nás potýkáme s

nízkou účastí romských dětí na předškolním vzdělávání (Greger et al., 2015). Pro představu - mateřskou školu navštěvuje ve věku 3 až 6 let v průměru 28% romských dětí oproti 64% stejně starých neromských dětí. Přičemž hlavní faktory ovlivňující docházku romských dětí do MŠ dle dotazníkového šetření jsou následující: ekonomické důvody, absorpční kapacita mateřských škol, věk a počet sourozenců, rodičovské styly a kulturní faktory (tamtéž).

Ekonomické důvody se u romských sociálně vyloučených rodin ukazují jako velká bariéra pro předškolní vzdělávání. Skoro polovina romských dětí navštěvuje školku bez poplatku. Největší náklad však představuje stravné, které platí asi 88% romských rodičů, kteří mají dítě v MŠ. Ze šetření mezi romskými rodiči, kteří své děti do školky neposílají, dále vyplynulo, že 48% rodičů by své dítě určitě posílalo do MŠ, pokud by byla zdarma a dalších 25% by o tom alespoň uvažovalo. 24% by pak určitě poslalo dítě do školky, pokud by mělo hrazenou stravu a dalších 24% by v takovém případě docházku zvažovalo (Greger et al., 2015).

Absorpční kapacita mateřských škol ve vztahu k romským rodinám představuje problém hlavně ve smyslu schopnosti a připravenosti dané mateřské školy přijmout a pracovat s dítětem ze znevýhodňujícího prostředí. Dále pak požadavky, jež školka klade na rodiče, a jež jsou pro mnoho romských rodin příliš vysokoprahové - ať už se bavíme o nízké informovanosti ohledně termínů zápisu do MŠ, prioritní příjímání dětí, jejichž rodič je zaměstnaný, nebo požadavek jednorázové zálohy za stravné. Odborníci proto upozorňují, že snahu dostat sociálně znevýhodněné romské děti do mateřských škol, musí provázet také dostatečná příprava mateřských škol na tyto děti a jejich specifika (Greger et al., 2015).

Obecně romské děti nastupují do předškolního vzdělávání ve vyšším věku. Pouze 6% romských dětí ve věku tří let dochází do MŠ oproti 14% neromských dětí. Obvykle také romské děti mívají méně pravidelnou docházku než neromské děti. Je-li v rodině více předškolních dětí, pravděpodobnost jejich docházky do MŠ je nižší (Greger et al., 2015).

Rodičovské styly romských rodičů se obecně nejvíce podobají tzv. stylu přirozeného růstu dle Lareauové. Ten sice děti vede k větší samostatnosti v běžných situacích a interakcích, ale nepřipravuje je dostatečně na očekávání a pravidla institucí a výrazně koliduje s požadavky vzdělávacích institucí na pevnou časovou strukturu a pravidelnost (Greger et al., 2015).

Kulturní faktory se sice dle šetření jeví jako málo významné, přesto stojí za povšimnutí, že 18% romských rodičů, kteří mají své dítě v MŠ, má pocit, že tam romské děti nejsou vítány, a 17% rodičů, kteří své děti nedávají do školky, by tak podle svých slov činilo, kdyby ve školce byla romská učitelka nebo učitel (Greger et al., 2015).

Jak ale poznamenávají sami autoři publikace *“Interpretaci dat limituje skutečnost, že rodiny, které čelí diskurzivním tlakům na důležitost předškolního vzdělávání, uvádějí výzkumníkům ekonomické důvody jako srozumitelný a legitimní důvod ospravedlňující neposílání dětí do těchto zařízení. Ve skutečnosti ale může být dynamika těchto bariér mnohem složitější a kvantitativním výzkumem obtížně zachytitelná.”* (Greger et al., 2015, s.35).

U školou povinných romských dětí čelí Česká republika mnohým dalším velkým výzvám. Například již zmíněný nepřiměřeně velký počet romských žáků s diagnózou lehké mentální

retardace nebo problém segregovaných škol. Neúčast romských dětí na předškolním vzdělávání však lze dle mého soudu vnímat jako jakýsi předstupeň všech těchto problémů, který se skrývá “dobrovolnost” (účasti na tomto stupni vzdělávání) možná jeví společensky méně palčivý než problémy spojené s povinným vzděláváním, ale který má přitom právě na jejich další vzdělávací dráhu přímý vliv. “*Děti z lokalit ohrožených sociálním vyloučením mají více než dvakrát vyšší šanci, že se začlení do standardní ZŠ (nikoli speciální), pokud chodí alespoň dva roky do školky. A to i při očištění vlivu vzdělání rodičů, etnicity a oblasti, kde bydlí.*” (PAQ a think-tank IDEA, 2020, s.38-39). Docházka do MŠ pouze jeden rok na toto zařazení nemá výrazný vliv (tamtéž). Je tedy otazná efektivita tzv. povinného předškolního ročníku zavedeného MŠMT v roce 2017.

3.5 Definice včasné péče v českém kontextu

Jak jsem již zmínila v úvodu, včasná péče představuje široké téma, takže jednotlivé státy a aktéři se v jeho definici mohou různit. Ráda bych se teď proto podívala na to, jak přesně si pojem včasné péče definují *Platforma pro včasnou péči* (dále jen Platforma) coby současný nejvýraznější nositel tématu u nás a jak *Koncepce včasné péče pro děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělávání* (dále jen Koncepce) coby dodnes platný vládní dokument.

Platforma včasnou péči chápe jako “*ucelený systém programů a aktivit zaměřených na podporu ohrožených dětí od narození do 8 let a jejich rodin. Tyto aktivity cílí na všestranný rozvoj dětí ať již v jejich přirozeném prostředí, v předškolním centru, v mateřské škole či v prvních ročnících na základní škole.*” (Platforma pro včasnou péči, nedatováno b). Pojem ohrožené dítě zde není přesněji definován. Současně není chápán jako podmínka pro poskytnutí podpory, jak dokládá další část definice: “*Kvalitní a ucelená včasná péče pozitivně ovlivňuje zdravý vývoj všech dětí a jejich zájem o učení se novým věcem. Zahrnuje denní péči a péči o rodinu, soukromou i veřejnou podporu, předškolkovou i předškolní péči.*” (tamtéž).

Oproti tomu Koncepce chápe včasnou péči jako “*souhrn opatření, které mají za cíl identifikovat možná rizika v rozvoji osobnosti dětí a předcházet hrozcím negativním důsledkům sociokulturního znevýhodnění ve vzdělanostní, morální a sociální kultuře osobnosti vymezené skupiny dětí.*” (MŠMT, 2005, s.4). Péče by se měla zaměřovat na děti v období od 3 let do zahájení školní docházky a to především skrze předškolní vzdělávání a zvyšování rodičovských kompetencí k rozvíjení potenciálu dítěte v jeho přirozeném prostředí. Podpora by měla být poskytována dětem a rodinám ze sociálně či sociokulturně znevýhodňujícího prostředí (tamtéž).

Pojem sociálně znevýhodnění je pro účely školského zákona definován jako “*rodinné prostředí s nízkým kulturním a sociálním postavením, ohrožené sociálně patologickými jevy; nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova; nebo postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu na území České republiky podle zvláštního právního předpisu*“ (Zákon č. 519/2002 Sb. cit. podle MŠMT, 2005, s.4)

V Koncepci MŠMT definici takto ohrožených dětí podstatně rozšiřuje. “*Do skupiny dětí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí jsou dále zahrnuty děti, jejichž rodina je nepodporuje (není schopna, nebo nechce podporovat) ve školních aktivitách a přípravě na školu; vztah rodiny ke*

vzdělání je vlašný či dokonce záporný; rodina nezajišťuje dostatečně materiální potřeby dětí; žije spíše na okraji společnosti nebo je sociálně vyloučená; rodina dítěte se řídí kulturními vzorci, které jsou odlišné nebo v rozporu s kulturními vzorci české společnosti; v rámci rodiny je užíván jiný než vyučovací jazyk nebo je tento jazyk užíván nesprávně (například romský etnolekt češtiny nebo slovenštiny) či na úrovni argotu nebo je oslabena samotná kvalita verbální komunikace uvnitř rodiny. Pokud prostředí, ve kterém dítě vyrůstá vykazuje některé z těchto charakteristik, můžeme také hovořit o sociokulturně znevýhodňujícím prostředí." (MŠMT, 2005, s.4).

Někteří odborníci v tomto ohledu varují, že je "téměř nemožné legislativně postihnout výčet všech "možných a měřitelných" druhů sociálního znevýhodnění" (Michalík et al., 2015 cit. podle Caltová Hepnarová, 2020, s.16). Zároveň neexistují specialisté, kteří by mohli, narozdíl od jiných druhů handicapů, takovou diagnózu stanovit, a vzhledem k povaze znevýhodnění být ani nemohou (Caltová Hepnarová, 2020).

Jak bylo zmíněno, dokument počítá s poskytováním péče zejména dětem od 3 let do zahájení školní docházky. Doba, po kterou by dítěti a rodině měla být poskytována podpora, je tedy primárně vymezena obdobím, kdy děti standardně docházejí do mateřské školy nebo podobného předškolního zařízení. Zároveň v Konceptci ale najdeme také formulaci, že "programy včasné péče mají být poskytovány od zjištění rizika nebo znevýhodnění" (MŠMT, 2005, s.5). To by v praxi znamenalo poskytovat podporu často již od narození či početí dítěte. Záměr prozkoumat a rozšířit Konceptci o péči o děti od 0 do 3 let a období před narozením dítěte se ostatně zmiňuje i v *Akčním plánu realizace koncepce* (MŠMT, 2009). Ani Konceptce, ani její Akční plán pak nehovoří o poskytování jakékoliv podpory dítěti či rodině během období, kdy dítě již nastoupí do primárního vzdělávání.

3.6 Včasná a Raná péče

Konceptce obsahuje také návrh, že "včasná péče může navazovat na ranou péči nebo ji doplňovat. Raná péče je definována jako soustava služeb a programů poskytovaných ohroženým dětem a dětem se zdravotním postižením, i jejich rodinám. Raná péče je v České republice věnována především dětem se zdravotním postižením. (...) Vzhledem k potřebám klientů je raná péče zaměřena na děti od narození do zahájení školní docházky s akcentem na děti do tří let, neboť první tři roky života hrají ve vývoji dítěte zásadní roli." (MŠMT, 2005, s.5).

Raná péče je narozdíl od té včasné již legislativně zakotvena v Zákonu o sociálních službách, kde je definována následovně: "Raná péče je terénní služba, popřípadě doplněná ambulantní formou služby, poskytovaná dítěti a rodičům dítěte ve věku do 7 let, které je zdravotně postižené, nebo jehož vývoj je ohrožen v důsledku nepříznivého zdravotního stavu." (§ 54, 108/2006 Sb.). Současné znění tedy definuje příjemce rané péče poměrně jednoznačně a i v praxi se skutečně jedná výhradně o podporu rodin s dítětem se zdravotním handicapem. Je však možné, že v době, kdy vznikala Konceptce, tedy zhruba 2 roky před vznikem Zákonu o sociálních službách, se uvažovalo o podobě služby, která by poskytovala podporu širšímu spektru potřebných dětí. Tuto možnost se mi bohužel nepodařilo dohledat, své opodstatnění by ale jistě měla. Mnohé z nástrojů

rané péče by jistě byly vhodné i pro děti ohrožené například málo podnětným prostředím či sociálním vyloučením.

4. Výzkumná část

4.1 Cíl výzkumu

Ve své výzkumné části jsem se rozhodla blíže zaměřit na jednu z obcí, kterým se u nás navzdory chybějící legislativě podařilo nastavit fungující síť včasné péče na lokální úrovni. Cílem je blíže popsat proces budování této sítě. Výzkum by měl poukázat na funkční mechanismy, jež byly použity při nastavování spolupráce a mají obecnou platnost. A zároveň odhalit případná místní specifika, jež v tomto budování sehrála pozitivní roli.

4.2 Metodologie výzkumu

Vzhledem k výzkumnému cíli jsem se rozhodla pro kvalitativní výzkum a metodu případové studie. Případová studie je považována za vhodnou, chceme-li poznat případ do hloubky a zachytit unikátní faktory a okolnosti zkoumaného fenoménu (Švaříček a Šedřová, 2007).

4.3 Volba případu

Obec Obrnice leží asi 3 km od Mostu a skládá se ze 3 územních jednotek: obcí Obrnice, České Zlatníky a osady Chanov. Obec má kolem 2030 obyvatel (vzhledem k velké fluktuaci lze těžko zjistit úplně přesné číslo) (OÚ Obrnice, 2024). Najdeme zde základní školu s kapacitou 350 žáků (navštěvuje ji průměrně ale jen něco přes 200 žáků) a mateřskou školu s kapacitou 72 dětí (Místní plán inkluze obce Obrnice, 2021). Kromě obou škol obec zřizuje také Obrnické centrum sociálních služeb (dále jen OCSS) a technické služby.

Obrnice jsou považovány za sociálně vyloučenou lokalitu a potýkají se s řadou problémů, zároveň jsou ale výjimečné svojí aktivní snahou tyto problémy řešit a velkou spoluprací místních aktérů. V roce 2013 získali, jako dosud jediná česká obec, ocenění Rady Evropy za úspěšnou integraci Romů, v níž intenzivně pokračují dodnes. Po celou dobu mají jako jeden z pilířů úspěšné integrace také inkluzivní vzdělávání, k němuž se hlásí hned v několika závazných dokumentech.

O Obrnicích jsem se dozvěděla skrze Platformu pro včasnou péči, jejíž jsem členkou. V Platformě je aktivní také ředitelka obrnické mateřské školy, která zde sdílela místní dobrou praxi.

Z hlediska případové studie se jedná o volbu tzv. unikátního případu, který je *“vzácný svým výskytem či souborem unikátních vlastností”* (Švaříček a Šedřová, 2007, s.104). Bývá používán v případech, kdy je výzkumným cílem *“komplexní zmapování všech aspektů určitého neobvyklého jevu”* (tamtéž).

4.4 Výzkumné otázky

Jako hlavní výzkumnou otázku jsem si stanovila: *Jak probíhal proces budování sítě včasné péče v Obrnicích?*

Dále jsem si zadefinovala tyto výzkumné podotázky:

Které impulsy k vytvoření sítě byly pro aktéry zásadní?

Šlo o impulsy přicházející zvnějšku nebo vycházely od lokálních aktérů?

Hrála podle aktérů v budování roli nějaká konkrétní výrazná lokální osobnost?

Jak sami aktéři vnímají proces nastavování spolupráce?

4.5 Výběr a oslovování respondentů

Respondenty pro svůj výzkum jsem vytipovala na základě dostupných dokumentů, konkrétně Místního plánu inkluze z roku 2021, v němž byli uvedeni členové tzv. Pracovní skupiny pro vzdělávání. Tento výběr jsem následně konzultovala s ředitelkou místní školky, Vladimírou Pechanovou, s níž jsem měla možnost se již dříve potkat pracovně v rámci aktivit Platformy pro včasnou péči. Společně jsme pak můj výběr korigovaly a sestavily následující seznam vhodných respondentů:

Lucie Matějovicová (ředitelka OCSS)

Vladimíra Pechanová (ředitelka MŠ)

Vladimíra Strolená (ředitelka ZŠ)

Aneta Vejlupeková (sociální pedagožka na ZŠ a projektová manažerka obce, manažerka Strategického plánu sociálního začleňování)

Stanislav Zaspal (starosta města)

Miroslav Grosser (místostarosta pro vzdělávání a sociální oblast)

Částečně s pomocí ředitelky MŠ jsem postupně tyto místní aktéry kontaktovala a požádala je o rozhovor. Jediný z vybraných respondentů, který mi jej odmítl poskytnout, byl starosta obce, pan Zaspal. Dle jeho slov v rozhovoru neviděl smysl a neměl na něj čas. Jeho pohled tedy bohužel v mé práci chybí.

4.6 Sběr dat

Z dostupných dokumentů obce a Agentury pro sociální začleňování jsem čerpala především vstupní data, jež mi přinesly základní vhled do místní situace a posloužily jako podklad pro vytváření dotazů. Sestavila jsem si okruh obecných otázek, které jsem položila všem dotazovaným a zároveň jsem vždy měla vytvořenou sérii dotazů pro konkrétního respondenta.

S ohledem na povahu výzkumu jsem se dopředu rozhodla své respondenty neanonymizovat. S každým z nich jsem dle jeho odbornosti a funkce probírala trochu jinou okruhu témat a domnívám se, že by pro čtenáře byly některé citace nepřehledné nebo dokonce nepochopitelné, pokud by nebylo zřejmé, kdo a z jaké pozice se k tématu vyjadřuje. Jedním z mých výzkumných cílů bylo určit konkrétní lokální osobnosti, které hrály v budování sítě roli, a to by dle mého názoru taktéž nebylo možné bez ozřejmění, kdo je autorem určitých citací.

Samotné rozhovory probíhaly v období leden až březen 2024. Celkem jsem takto získala 5 rozhovorů o průměrné délce 40 minut. Některé rozhovory probíhaly přímo v Obrnicích formou osobního setkání, některé formou telefonického rozhovoru, podle preferencí a časových možností respondentů. Rozhovory jsem zvukově nahrávala a následně pořídila jejich písemný přepis. Přepisy získaných rozhovorů jsem nijak neupravovala. Jedná se tedy o záznamy mluvené řeči, které obsahují i hovorové a nespisovné výrazy. Všichni respondenti byli předem informováni o účelech mého výzkumu. Od všech dotazovaných jsem předem získala souhlas s nahráváním rozhovorů, s přepisem a jeho dalším využitím pro účely mé práce. Souhlas s nahráváním je vždy zaznamenán v písemné formě, případně ve zvukové stopě. Vzor souhlasu je přiložen jako příloha práce (příloha č. 3).

4.7 Analýza dat

Pro zpracování finálních rozhovorů jsem použila otevřené kódování. Text jsem dělila na jednotky, kterým jsem následně přidělovala kódy. Vzniklý seznam kódů jsem potom podrobila systematické kategorizaci, z níž jsem vyšla při strukturování výzkumné části na jednotlivé kapitoly a podkapitoly.

Tabulka č.1 – Kategorizace kódů

KATEGORIE	SUBKATEGORIE
Specifika Obrnic	Místní specifika a překážky Reakce na místní potřeby Osobní vazby a místní osobnosti
Principy včasné péče v obrnické praxi	Mezioborová spolupráce Prevence Práce s dítětem Práce s rodinou Odbornost a know how
Vnější podpora obce	Využívání dotací a výzev Agentura pro sociální začleňování Síťování
Na kom a na čem stojí včasná péče v Obrnicích	Nositelé tématu Hybatelé změn Vzájemná důvěra a docenění

5. Výsledky výzkumu

5.1 Specifika Obrnic

5.1.1 Místní specifika a překážky

Jak již bylo zmíněno, obec Obrnice je považována za sociálně vyloučenou lokalitu. V poslední dostupné Analýze sociálně vyloučených lokalit v ČR (2015) najdeme Obrnice mezi 23 obcemi s nejvyšším počtem domácností pobírajících příspěvek na živobytí. Jsou také zařazeny mezi 10 obcí s nejvyšší mírou nezaměstnanosti v ČR (tamtéž). V Obrnicích má zhruba polovina obyvatel exekuce a to většinou hned 3 a více současně (Exekutorská komora ČR, 2024).

“Ta lokalita se potýká opravdu s víc jak sedmdesátiprocentním zastoupením Romů tady. Navíc je to sídliště obrovský, takže prostě jsou to králikárny, který samy o sobě už jakoby vzbuzují problémy, i kdyby tady bylo sídliště, kde by prostě nežili Romové a bylo to prostě jakýkoliv běžný sídliště, tak prostě s sebou nese zátěž toho blízkého, toho, že je tady nahuštěno vlastně hodně rodin do malého prostoru, hodně dětí.” popisuje život v Obrnicích ředitelka OCSS.

Zároveň zdůrazňuje, že i přes různé problémy, je v obci relativní klid ve srovnání s obdobně zatíženými vyloučenými lokalitami. *“...vlastně není to tak, že by to tady fungovalo jako v ghettech. Není to tak, že bychom se tady potýkali s rasovou nesnášenlivostí. Nejsou tady žádné agresivní rasistické útoky a neřešíme tady žádná přepadení. Řešíme vlastně nejčastěji sousedské vztahy a občanskoprávní spory.”* přibližuje.

Obec se dlouhodobě potýká s tzv. obchodníky s chudobou, kteří zde vydělávají na bydlení a v důsledku tu pak dochází k velké fluktuaci obyvatelstva. S tou se potýkají místní aktéři neustále a výrazně jim komplikuje práci s ohroženými dětmi a rodinami. *“V pátek mi přijde normálně dítě do školky a v neděli večer mi maminka volá “My už nepřijdem, my jsme se v sobotu odstěhovali a my jsme, třeba, v Mělníku.” Prostě někteří mají jakoby tu fluktuaci v sobě, tak oni neřeší vůbec...”* popisuje místní realitu ředitelka školky.

Další problém spojený s fluktuací je, že spousta rodin a dětí uniká systému a nikdo nedokáže pořádně dohledat, kde se nachází, zda vůbec někde děti chodí do školy nebo do předškolního ročníku. *“To bylo minulý rok před zápisem, děti od tří do šesti let jsem měla na seznamu kolem 200. Což teda jako jsme říkali, kam je dáme? No ale ono opravdu z toho víc jak třeba 70% těch dětí tady už nebydlí a teď je dohledáváme”* popisuje ředitelka školky. Chybí podle ní celostátní evidence: *“Já vlastně je nahlásím na magistrát do Mostu na odbor školství, že vlastně jako rodiče porušili zákon, když nepřihlásili dítě do povinného předškolního vzdělávání. A ty děti se dohledávají, ale se ani nedohledaj. Já tady to prostě nechápu. Prostě si říkám pořád, že ty rodiče musí někde brát ty sociální dávky, někde prostě jsou ty rodiče... Že chybí ten systém toho propojení, prostě že o těch dětech nevíme.”*

Kromě dětí, které nedokážou dohledat, řeší v Obrnicích také opačnou stranu problému. Rodiny, které se sem naopak přistěhují a do té doby úplně unikaly systému. Ředitelka OCSS popisuje, že se setkávají i se sedmiletými dětmi, které nikdy nechodily do žádného školního zařízení a rodina ani neví, že už dítě musí chodit do školy.

Podle místostarosty s problémem fluktuace nemůže skoro nic dělat ani obec: *“Hodně lidí stále naléhá na nás, ale doopravdy jsme bezbranný a nemáme ty nástroje na to ty lidi udržet, nebo naopak, já nevím, jistým způsobem z nich vymáhat nějaký věci a chtít po nich vůbec nějaký věci.”*

Ředitelka ZŠ zmiňuje, že rodiny se přesouvají nejen v rámci republiky, ale také zahraničí. V současnosti evidují 23 místních dětí, které se vzdělávají ve Velké Británii. Dává příklad, jaké komplikace to škole přináší: *“Ted’ tam máme třeba maminku, který se dítě narodilo v Anglii, neměla rodný list. To byl v první třídě ten chlapec, tak od září se to ted’ko teprve vyřídilo (pozn. březen), protože musela rodný list zas někde zařizovat v Brně a říkala, že to strašně dlouho trvá. Ted’ si to vyřídila a sotva si to vyřídila, tak už jsou zase v Anglii.”*

Ředitelka vnímá jako problém velkou administrativní zátěž, kterou to škole přináší: *“Máme děti, které prostě třeba i čtyřikrát se odstěhují, přistěhují. (...) Ono než se ty papíry vyžádají, než se to zase pošle a my sotva kolikrát to stačíme vyřídit a už (se zase stěhují).”*

Sociální pedagožka pak vidí velký problém v absencích. Ať už se jedná o tzv. skryté záškoláctví v podobě omluvených absencí, nebo o ty neomluvené.

Ředitelka popisuje další specifika místní školy: *“Máme hodně sociálně znevýhodněných žáků, máme skoro devadesát procent romských dětí. A žáci nejsou vybaveni pomůckami a rodiny jsou v hmotné nouzi. (...) Třeba jeden rok jsme měli až 110 dětí (zapojených v programu Obědy do škol). Třeba jsou školy, kde mají třeba pět šest dětí a my jsme jich měli tolik.”*

Ve větších městech, kde mají více škol ale zase hrozí, že se i dobře míněné opatření typu obědy zdarma stane segregáčním nástrojem, jak upozorňuje ředitelka školky. *“V Mostě několik mateřských škol, který měly ty Obědy zdarma, tak vlastně tam ty děti chodily účelově a vlastně se z nich stala jakoby segregáční škola, což byl problém. A proto potom třeba ty ředitelky od toho odstupovaly a řekly “Já už do toho projektu nejdu, protože já nechci mít školku, jenom pro děti sociálně znevýhodněný.” Doted’ to fungovalo prostě, že tam byly všechny děti, se všemi možnými potřebami. Ale opravdu, když víc školek v tom jednom městě ty projekty nemá, že jo, tak oni pak prostě vyhledávali vyloženě tu jednu školku.”* Právě malá velikost je tak pro Obrnice výhodou při zavádění mnohých opatření, protože se je daří zavádět rychle a plošně.

Respondenti sami vnímají velikost obce jako výhodu. *“Myslím si, že jako můžeme fakt využívat tady tu místní znalost, to, že jsme prostě malá obec (...) opravdu to, co se uděje večer, tak už my druhý den ráno víme.”* shrnuje sociální pedagožka.

Školy se v rámci okresu také potýkají s nedostatkem navazujících odborníků. Ředitelka MŠ popisuje, jak čekali od září do prosince na vyšetření dítěte v pedagogicko-psychologické poradně a až v lednu dostali z poradny výsledek. Upozorňuje také, že chybí logopedi. Zároveň přiznává, že kromě dlouhé čekací doby se ale potýká také s nedůsledností rodičů, kteří například v pravidelném docházení na logopedii mnohdy nevidí smysl. U vyšetření v PPP potom naráží na obavu rodičů z “onálepkování” dítěte diagnózou.

Ředitelka školky vnímá, že práce v takto zatížené lokalitě má za následek také častou fluktuaci učitelek: *“Tady je vždycky jakoby problém v tom, že jako řada lidí přijde nadšený, že jdou dělat něco jiného. Prostě protože samotná ta lokalita prostě mluví o tom, že ta práce je jiná. Ale*

řada lidí to tady nevydrží. Jsou tam třeba dva tři měsíce a zjistí, že vlastně jako práce s jinou mentalitou těch lidí je náročná. (...) Fakt v té lokalitě je to náročný. Takže ty kolegyně potřebujou třeba i změnit místo, změnit práci."

5.1.2 Reakce na místní potřeby

Specifické problémy, s nimiž se musejí v Obrnicích potýkat, aktéry často přímo navádějí k určitým opatřením, jež se zároveň osvědčují jako dobrá praxe. Velice flexibilní se v tomto ohledu jeví místní mateřská školka, která na překážky a zátěž, jež s sebou lokalita přináší, reaguje velmi podpůrnými a preventivními opatřeními. Například má nad rámec svých povinností zřízený Primární plán prevence. Ředitelka místní MŠ k tomu dodává: *"Prostě když jsme v takovéhle lokalitě, ono se to samo nabízí. (...) My třeba vylezeme na zahradu a nejdřív se uklízejí jehly a injekce."*

I na školku dopadá obrovská fluktuace. V jednu chvíli mají plnou kapacitu a v další se jim odstěhuje třeba i 5 dětí najednou. Ve školce proto nejsou třídy poskládané podle věku, ale jsou smíšené a děti se přidávají podle toho, jak přijdou.

Dalším velkým problémem byla pro školku administrativní zátěž, jež s sebou nesla úplata za předškolní vzdělávání, respektive její odpouštění většině rodičů z důvodu hmotné nouze a vymáhání z těch, kteří si hmotnou nouzi nezvládli vyřídit, ale peníze na úplatu reálně také neměli. Na tuto situaci se paní ředitelka rozhodla reagovat jejím plošným zrušením. *"Přišlo mi to prostě takový logický, že tohleto (její zrušení) je jednodušší pro všechny."*

A navíc ještě upozorňuje na další problém, který byl s úplatou spojený *"... i ta minimální částka, která se předtím vybírala, může být pro některé rodiče fakt taková, která znemožní ten vstup do mateřské školy."*

Právě díky vnímání skutečných potřeb a problémů rodin a snahou na ně co nejlépe reagovat, vznikají v Obrnicích zajímavé mezioborové spolupráce, které se často inspiroují v již zavedených metodách, ale uzpůsobují si je místním potřebám. Takto například paní Vejlupekova popisuje vznik Multidisciplinárního týmu: *"Já vlastně tady na obci mám na starosti asistenty prevence kriminality, takže to jsou zase vlastně další lidi v terénu, kteří prostě přinášejí takový ty informace - je támhle problém tady s tou rodinou, tady ty děti se prostě venku pohybují do pozdních nočních hodin, není prostě u nich dohled a tak. Takže nás to vlastně navedlo, že by bylo fajn ty rodiny řešit právě komplexně, že bysme si je zvali na jedno místo a oni věděli, že v tu danou chvíli jim můžeme pomoci jak z hlediska těch sociálních služeb vyřídit třeba nějaký dávky, tak třeba my jakoby z obce v případě, že třeba měli nějaký jiný dluh na odpadech nebo potřebovali lepší bydlení. Do toho se někdy angažovala vlastně školka, pokud měli i nějaký děti, vlastně ještě před povinnou školní docházkou. No a takhle jsme vlastně vymysleli takovou tu možnost, že by bylo fajn vlastně pokrýt projektem to, co už se tak jako neoficiálně dělalo a prostě pak jsme se sešli na jednom místě. Využili jsme možnost, že ta obec je malá, že se všichni jakoby známe a snažili jsme se té rodině prostě v jednu chvíli v jednom tom čase pomoci z těch jakoby víc úhlů pohledu."*

A k jeho fungování ještě ředitelka OCSS dodává: *"My jsme vyhodnotili jako skvělejší nástroj případové konference, ale to je tak obsáhlá záležitost, když by se měly dělat opravdu odborně, tak, jak si to jako vyžaduje ta případová konference podle odborné literatury (...) a je to strašně jakoby nákladný na ten čas a samozřejmě my prostě vidíme, že nám je zapotřebí se potkávat ze začátku velmi intenzivně s tou rodinou. No takže jako nám nestačí případová konference jednou za půl roku, pro nás je to neefektivní. Naopak my když si nastavujeme tady tu mini případovku, tak vlastně se třeba vidíme s tou rodinou každých 14 dní nebo prostě každých měsíc."*

Jak poznamenává ředitelka mateřské školky, práce v téhle lokalitě je velmi náročná. Proto je potřeba brát ohledy nejen na potřeby samotných rodin a dětí, ale také těch, kdo s rodinami denně pracují. Když teď například ve školce zavedli program Začít spolu, ředitelka dbá na to, aby se učitelky cítily v novém režimu komfortně a neměly pocit, že jsou do něčeho příliš tlačeny. Dvě ze tří tříd program přijaly za svůj, třetí třída na to dle jejích slov *"jde pomaleji (...) Nejsou v tom úplně prostě na sto procent, ale zase prostě chce to ten čas. Ten člověk k tomu musí dozrát."*

5.1.3 Osobní vazby a místní osobnosti

Na osobních vazbách a výrazných osobnostech kumulujících vícero rolí současně, do jisté míry také tkví úspěšnost Obrnic. Význam osobních vazeb je v obci se zhruba 2000 obyvateli pochopitelný. Respondenti sami často uváděli malou velikost obce jako výhodu, která jim umožňuje udržovat si přehled a budovat vztahy, jak mezi aktéry navzájem, tak s místními rodinami. Ředitelka MŠ vnímá při komunikaci s některými rodiči velkou výhodu v tom, že je kdysi také učila. Pracovala tehdy jako učitelka na místní základní škole. *"...nejsem ta cizí..."* dodává.

Důležitý je podle ní také fakt, že sama z Obrnic pochází. Má pocit, že jí to pomáhá získat si důvěru místních a také, že má skrze to k Obrnicím hlubší vztah a více jí záleží na tom, jak se tu lidem žije. *"Já jsem tady bydlela jako v sídlišti, že jo. A když jsem se sem vrátila (učit na ZŠ) a viděla jsem, kam to jde, jakým směrem se to ubírá, tak prostě to nechcete. A bydlí tady moji spolužáci, že jo. A to samý paní zástupkyně (ZŠ), co je taky z Obrnic. Takže myslím, že jsme se sešli ta správná parta prostě těch lidí."*

Podobně to cítí i místostarosta Grosser: *"Tady žiju celý život a pořád jsem pyšnej Obrničák a všude to vždycky budu říkat. Když jsem šel na střední školu, tak jsem si to furt držel, i když se každěj smál, že jsem z Obrnic apod. Ale asi bych chtěl, aby se to vrátilo alespoň do kolejí, jako když jsem byl já malej. "*

Pan Grosser je současně jedním z dobrých příkladů místních osobností, které zastupují vícero rolí současně a při své práci těží z této jedinečné kombinace. Mimo post místostarosty totiž pracuje jako policista. *"Jelikož na městský policii mám plno známých jako státní policista, na magistrátu města Most mám nějaký známý už kvůli policii, tak jdou některý věci (pro obec) daleko líp řešit. I člověk ví, kam má zavolat."*

Další výraznou osobností je paní Vejlupeková, která působí na ZŠ jako sociální pedagožka a zároveň pracuje pro obec. Tuto kombinaci vnímá velmi pozitivně a jako zásadní pro efektivní pomoc rodinám. *"Určitě si myslím, že v tom je velký přínos, a to právě v tom smyslu, že jsem*

schopná opravdu jakoby propojit si ty informace. Jak jsem říkala, já třeba vím, že máme problémovou rodinu jakoby ve škole. Do toho jednak jsem teda ve spolupráci s těmi sociálními službami, ale zároveň tím, že dělám jakoby na obci, kde zase v podstatě právě můžeme ovlivnit to a víme ty informace právě o tý rodině, jestli má nějaký další dluhy, jestli bychom jí mohli pomoci nějak třeba s tím lepším bydlením. A zároveň dostávám právě spoustu informací z terénu od těch asistentů prevence kriminality, takže se nám pak dost často stává i to, že pokud máme fakt nějakou problémovou rodinu, kterou už potřebujeme řešit, tak jsme právě schopni jakoby sesbírat ty poznatky jako ze všech úhlů pohledu."

5.2 Principy včasné péče v obrnické praxi

5.2.1 Mezioborová spolupráce

Mezioborová spolupráce se jeví skutečně jako klíčová, chceme-li pochopit, jak se Obrnicím daří budovat funkční síť včasné péče. Velkou podporu nachází jak mateřská a základní škola, tak obec, v Obrnickém centru sociálních služeb. Je vidět, že aktéři se na něj neváhají obrátit s jakýmkoliv problémem, mají v něj důvěru a vnímají práci OCSS jako velký přínos při komunikaci s rodinami.

OCSS pomáhá MŠ i ZŠ v období zápisů, kdy terénní pracovníci SAS aktivně obcházejí všechny rodiny s malými dětmi a upozorňují je na blížící se zápis. Ředitelky škol se na OCSS obrací i v případě, kdy potřebuje některá rodina doprovod na vyšetření nebo podporu při vyřizování dokumentů. Například, aby dosáhla na obědy zdarma.

Tato spolupráce je zanesená v Memorandu o spolupráci mezi OCSS, ZŠ a MŠ z roku 2016. Vznik Memoranda popisuje sociální pedagožka, paní Vejlupeková: *"Jako určitě to mělo pozitivní vliv (sepsání memoranda), ale já mám spíš pocit, že to fungovalo jakoby naopak, že jsme si prostě nastavili tu spolupráci a všechno to, co fungovalo, jsme teprve potom začali dávat tak nějak jako na papír. Není to o tom, že bychom sepsali memorandum a od té chvíle nám prostě začla fungovat nějaká spolupráce. My jsme pomalu se snažili jako zjišťovat, ve kterých těch oblastech si můžeme pomoci, ve kterých těch oblastech můžeme spolupracovat a pak, když nám vlastně tohleto nějak vykrytalizovalo, tak jsme vlastně sepisovali nějaký to prvotní memorandum."*

Spolupráce probíhá také přímo mezi MŠ a ZŠ. Například pokud nastupuje do školy dítě, které už ve školce mělo podpůrná opatření, komunikuje o tom ředitelka školky dopředu se školou, aby na dítě byli co nejlépe připravení. *"Neřekneme "Od září už není naše, prostě se nebudeme starat." Apelujeme na ty rodiče, aby znova šli na to vyšetření, aby prostě v to září mohli v té škole fungovat prostě už s tím asistentem, když je to nutný."* dodává.

Ředitelky MŠ, ZŠ a OCSS se současně potkávají také v rámci schůzek komise Sociální, vzdělávání dětí a mládeže a prevence kriminality. Ta vznikla před pár lety spolu s vytvořením postu místostarosty pro vzdělávání a sociální oblast. Právě ten se setkávání také účastní, stejně jako například zaměstnanci technických služeb. Společně tu probírají konkrétní situace a problémy a nastavují si vzájemnou spolupráci. Také v rámci komise dohromady plánují různé komunitní akce,

při jejichž organizaci si vzájemně vypomáhají bez ohledu na to, pod čí záštitou zrovna probíhají. Účelem těchto akcí je především seznámit rodiny s tím, jak to ve zdejší školce, škole či centru sociálních služeb vypadá.

Ředitelka OCSS hodnotí aktivity komise slovy *"Líbí se mi propojení právě toho sociálního zaměření a vzdělávacího, protože si myslím, že to k sobě patří, navazuje to na sebe. (...) Už jsme uskutečnili několik akcí, kdy si navzájem pomáháme organizačně a jsou to hrozně pěkné akce a vlastně víme o sobě prostě, co kdo dělá."*

Hlavní prostor pro společné setkávání a řešení problémů konkrétních dětí a rodin v současnosti představuje tzv. multidisciplinární tým. V rámci tohoto týmu spolupracují především zaměstnanci školy, případně školky a sociálních služeb. Často bývá přítomný také mostecký OSPOD.

Schůzky probíhají v prostorách OCSS, což hodnotí velmi pozitivně pracovníci školy, podle kterých takovéto příjemné neutrální prostředí pomáhá nastavovat lepší klima pro diskuzi, než když se podobné schůzky odehrávají ve škole.

Rodinu může jako potřebnou zvýšené míry podpory vyhodnotit buď sociální služba nebo právě škola. Sociální pedagožka, paní Vejlupeková, přibližuje, o jaké rodiny se jedná: *"...deleguju rodiny, u kterých víme, že nám prostě trošku selhávala ta pomoc, že prostě nejsme schopni jim pomoci jenom ve škole, ale vidíme, že ta rodina selhává prostě jako ve více úhlech pohledu, že opravdu ty děti nechodí do té školy nebo jsou zanedbaný, že tam může být nějaký problém."*

S takovou rodinou je potom navázána spolupráce, jež má za cíl pomoci rodině v jakékoliv oblasti, ve které je aktuálně potřeba. Ať už jde o problémy spojené s dítětem nebo o otázku bydlení, dluhů či materiální pomoci. Jak taková spolupráce konkrétně probíhá přibližuje ředitelka OCSS: *"Vlastně s tou rodinou se snažíme pracovat intenzivně na tom, že si opravdu uděláme plán pomoci. Zadáme si úkoly, které se musí splnit a vlastně se na tom pracuje intenzivně, takže je potřeba se potkávat, vyhodnocovat, aby stále tam byl ten tlak na to, že opravdu se něco děje. (...) My když si nastavujeme tady tu mini případovku, tak vlastně se třeba vidíme s tou rodinou každých 14 dní nebo prostě každé měsíce."*

Respondenti shodně vnímají multidisciplinární tým jako velmi úspěšný nástroj při řešení potíží ohrožených rodin a chválí si jeho zřízení.

5.2.2 Prevence

Prevence je jedním ze způsobů, jak se daří Obrnicím i přes velkou fluktuaci, zachytávat potřebné rodiny. Hlavní roli v tomto hraje OCSS, které se snaží skrze svoje terénní služby oslovovat všechny nové rodiny. Zároveň je OCSS v intenzivním kontaktu i s terénními pracovníky obce, asistenty prevence kriminality, takže se podle ředitelky OCSS skutečně daří rychlá detekce nových potřebných rodin.

"Ty lidi, kteří se sem přistěhovali, tak Obrnické Centrum sociálních služeb je odchytlí a právě jim hned řekne "A je tady škola, je tady školka, co potřebujete?" Jo a vlastně začlení je do toho života té obce. Takže není to o tom, že by ty lidi nevěděli, co se tady děje." (Pechanová, MŠ)

Zároveň se OCSS snaží apelovat na místní MŠ a ZŠ, aby je kontaktovali hned při prvních signálech toho, že by v rodině dítěte nemuselo být něco v pořádku. Sociální pedagožka na ZŠ tak rodiny odkazuje na služby OCSS, už když si například všimne, že dítě nemá svačinu nebo pomůcky. Ředitelka OCSS také hrdě poznamenává *"U nás to nefunguje tak, že by SASku oslovoval OSPOD a zadával jí rodiny. U nás to funguje spíš naopak, že si jakoby samy ty rodiny vyhledávají, nebo i lidi, kteří potřebují pomoc a OSPOD kontaktujeme pouze v případě, že (...) už jakoby vidíme, že není možný pomoci tomu dítěti v rámci prevence."*

OCSS pro MŠ i ZŠ zajišťuje také různé preventivní programy. V současnosti například připravuje rozsáhlý program na podporu budování vztahu nejmenších dětí k práci a řemeslům a na kariérové poradenství pro školní děti. Rodinám školou povinných dětí potom pracovníci OCSS také pomáhají se školní přípravou v rámci služeb SAS, případně žáky sami doučují v NZDM a komunikují proto i s třídními učiteli dětí. NZDM dětem nabízí i různé další bezplatné volnočasové aktivity.

Pracovníci OCSS pomáhají také školce a škole dohledat děti, které by měly nastoupit k povinnému školnímu či předškolnímu vzdělávání. Zároveň se ale snaží rodiny malých dětí motivovat, aby je dali do školky, co nejdříve a ne až na poslední povinný ročník. Vysvětlují jim, jaký přínos má školka pro jejich děti a snaží se rozptýlit jejich obavy. Ředitelka OCSS si pak v rámci této spolupráce zase pochvaluje vstřícnost školky, která pracovníkům SAS umožňuje kdykoliv rodinu do školky vzít a vše jim tam ukázat.

5.2.3 Práce s dítětem

Přínos víceleté docházky do MŠ respondenti zmiňovali opakovaně. Zdůrazňují její pozitivní vliv na další vývoj a školní úspěch místních dětí. *"Pokud dítě navštěvuje mateřskou školu po dobu tří let, je to opravdu znát (...) Oni mají ty děti pak víc našlápnuto, mají větší sebevědomí. Bych řekla, že všechno umí, mají lepší vstup a mnohdy předčí jako ty děti (které nechodily více let do MŠ), že to je na celou dobu studia."* popisuje ředitelka ZŠ.

Ředitelka školky je spokojená, že se jim letos podařilo do školky přivést rekordní počet dvouletých dětí. Mají jich tu šest a jsou to mladší sourozenci dětí, které už školku navštěvovali dřív. Nepravidelnost docházky ji u takhle malých dětí netrápí, stejně potřebují pomalou adaptaci. Jak ale zdůrazňuje *"Víme, že už v těch třech letech když nastoupí, tak už můžu na něčem stavět a už to prostě pojede úplně samo."*

Naopak, pokud dítě nastoupí do MŠ až na povinný předškolní ročník v 5 letech, mají ve školce podle ředitelky plné ruce práce, aby ho naučili základní hygienické a stravovací návyky. Na to, aby dítě šlo do školy skutečně připravené jeden rok prostě nestačí, myslí si.

Od letoška ve školce fungují v programu Začít spolu, který se snaží u dětí rozvíjet samostatnost, zodpovědnost a schopnost pracovat s chybou. Kromě zklidnění a koncentrace na práci, pozoruje ředitelka u místních dětí i velký posun ve spolupráci a schopnosti docenit nejen svoji práci, ale i práci druhých. *"... a oni to předávají i v těch rodinách potom samozřejmě. Oni pochválí toho mladšího sourozence nebo maminku pochválí, že se jí něco povedlo. Jo a prostě jsou to malý děti, ale fakt jako toho přinesou strašně moc."*

Právě rodinné zázemí místních dětí je podle respondentů často velmi problémové až ohrožující. Už ve školce se například setkávají s tím, že děti popisují domácí násilí. I proto se rozhodli zřídit Primární plán prevence a také Metodiku bezpečnosti dětí a snaží se k nim přistupovat jako k živým materiálům tak, aby skutečně reagovaly na to, co je potřeba a poskytovaly učitelkám návod, jak s dětmi v takových situacích jednat.

Ve škole se zase díky podpůrnému personálu daří organizovat pro děti zdarma například příměstské tábory během různých prázdnin. Sociální pedagožka se také snaží ohrožené děti odkazovat do nízkoprahových zařízení OCSS, která jim nabízejí jak pomoc s přípravou do školy, tak další možnosti, jak smysluplně trávit volný čas. Středoškoláci si díky NZDM pak mohou například připravit prezentaci do školy, protože doma většinou nemají počítač. Ředitelka OCSS vidí v nízkoprahových zařízeních velký přínos. *"...tam, kde žijete v 2+1 a je vás osm, tak prostě je evidentní, že ten klid na to učení a na tu přípravu do školy tam prostě není. (...) Takže si myslím, že opravdu tohle jako sehrává významnou roli na pomoc tady těm dětem, který fakt prostě by to jinak nedaly."*

5.2.4 Práce s rodinou

Akteři v Obrnicích zjevně vnímají, jak místní rodiny žijí a s čím se potýkají. Chápu také, že problémy rodičů se odráží i v chování dítěte mimo domov. *"Ta rodina se potýká s určitým problémem, který pak samozřejmě má dopad na ty děti v té škole a my, když je prostě jako nadelegujeme do těch sociálních služeb, kde jim třeba pomůžou vyřešit jednu nějakou oblast financí nebo bydlení, tak to má samozřejmě pozitivní dopad i na tu docházku ve škole."* shrnuje sociální pedagožka.

Pro ředitelku OCSS je klíčové, aby je rodiny vnímaly jako někoho, kdo tu pro ně je za každé situace a chce jim pomoci: *"...aby prostě na to nebyla ta rodina sama."* Snaží se být pozorní k prvním signálům začínajících problémů v rodině a nabádají k tomu i pracovníky školy a školky: *"Čím dříve se dostane té rodině podpory, tím lépe pak do budoucna, protože tím se lépe pracuje s dětma i s rodičema a vlastně ty následky potom nejsou tak velký a nemají tak velký dosah."*

Když se do Obrnic přistěhuje nová rodina, snaží se ji terénní pracovníci OCSS co nejdříve zachytit, nabídnout služby a zjistit, co by potřebovala. Pokud jsou v rodině předškolní děti, pokoušejí se rodiče motivovat, aby dítě dali do MŠ. Pro OCSS i místní školku je hlavní si s novými rodiči vybudovat vzájemnou důvěru a rozptýlit jejich případné obavy ze školky. Adaptace ve školce probíhá co možná nejcitlivěji, může být přítomný i pracovník SASky, pokud to rodičům pomůže.

“Kdykoliv přijde ten rodič, tak já vždycky ho vezmu do školky, do třídy, prostě provedu ho. Může si tady s tím dítětem chvíli pobýt, aby prostě jako nasálo tu atmosféru, aby to nebylo o tom, že přijdou k zápisu a jdou do školky. A můžu přijít jednou, podruhé, potřetí, jo, prostě to už to je pak na nich.” popisuje ředitelka MŠ.

Adaptaci to ale nekončí. Dveře ředitelny jsou v době přivádění a vyzvedávání dětí vždy otevřené. Někdy rodiče jen nakouknou a pozdraví, někdy se na ředitelku obrací s konkrétními problémy. A nemusí se týkat jen dítěte. Pro ředitelku je důležité, aby rodiče cítili, že se na školku mohou obrátit, kdykoliv se něco děje. Občas zvládne rodičům pomoci sama, například se špatně vyplněným papírem na Úřad práce nebo ztraceným telefonem. Pokud se rodina potýká se závažnějším problémem, propojí ji s OCSS.

Podle ředitelky MŠ je při budování důvěry podstatné, aby rodiče pochopili, že školka je tu pro jejich dítě. *“Než to dítě nastoupí do školky, tak prostě jim vždycky říkáme ”My jsme tady společně s vámi pro to vaše dítě, my nejsme proti vám a a nechceme, aby vy jste byli proti nám”. (...) Pak když právě dojde třeba i k nějakým potížím, tak se lépe s těmi rodiči hovoří.”*

Ředitelka přibližuje některá další opatření, která zavedli ve školce pro zlepšení komunikace s rodiči: *“Máme i tady jakoby konzultační dny, kdy paní učitelky vypíší termíny. Aby to nebylo jenom o tom, když se to dítě předává rodičům mezi dveřmi, tak prostě kde samozřejmě získají nějaký informace o dítěti každý den, ale prostě takovýto cílený. Sednout si s nima, probrat všechno to, co se toho dítěte týká. Hlavně teda od těch předškoláků, kteří jdou do školy a vlastně tady ty schůzky se zúčastní ty rodiče, učitel i ten asistent (pedagoga).”*

“Neděláme klasický besídky, ale máme odpoledne pro rodiče, kdy ty děti něco tvoří třeba, zazpívají písničku a sedíme u toho stolu. A zase jakoby se mluví a diskutuje a povídá. (...) A v tu chvíli třeba je pozveme na to individuální sezení nebo tak.”

Jako zúročení budování této důvěry vnímá i fakt, že školku letos navštěvuje hned několik dvouletých dětí, jejichž starší sourozenec už do školky dochází. *“Hlavně ty maminky, když pustí to dvouletý dítě do školky, tak to prostě je úplně už jako mega úspěch.”*

Ve škole s rodiči pracují především sociální pedagogové a sociální asistenti pedagoga. Ti je například doprovázejí na vyšetření nebo na úřad. Ředitelka ZŠ si ale není tímto nastavením úplně jistá: *“Někdy mi to připadá, že už to přeháníme s tou pomocí, jako že by taky mohli (rodiče) být trošku samostatnější.”*

Ve škole práce s rodiči probíhá také v rámci tzv. multidisciplinárního týmu, který se snaží školní problémy dětí řešit právě skrze komplexní pomoc rodině. *“Zásadní věc, kterou tam řešíme, je rodina. (...) Vlastně se domlouváme, jak na tu rodinu zapůsobit, jak ji oslovit, jak jí pomoci. Ať už se jedná o problémové děti s různými prostě výchovnými nebo specifickými problémy, ale zároveň i třeba rodiny chudé, které prostě opravdu potřebují pomoc, jsou sociálně slabé a vidíme, že ty děti prostě to nedávaj, ale zároveň prostě ta rodina se o ty děti stará tak, jak může, ale spíš je to o nějaké dovybavenosti, o tom jí trošku podpořit a pomoci v tom, aby prostě to nevzdávali...”* přibližuje ředitelka OCSS.

V případě potřeby je přizván i mostecký OSPOD. Podle sociální pedagožky je u některých rodin jeho přítomnost vhodná: *“Ten OSPOD nám tam občas pomáhá i bohužel jako taková ta restrikce (...) ve chvíli, kdy se tam objeví ten OSPOD a řekne jim “Už byste mohli mít problém, už nad vámi budeme vykonávat i dohled”. Tak prostě jsou rodiny, který opravdu i na základě tady toho začnou fungovat líp.”*

5.2.5 Odbornost a know-how

Navzdory tomu, že Obrnice leží v Ústeckém kraji, jež se dlouhodobě potýká s nedostatkem kvalifikovaných pedagogů, daří se ředitelkám obou škol zajistit velmi odborný personál.

Ve školce dokonce pracují dvě speciální pedagožky a třetí si momentálně dokončuje studium. Přitom mateřské školy nemají možnost financování pozice speciálního pedagoga. Paní ředitelka, která sama je speciální pedagožka, ovšem vidí v této odbornosti velký přínos, a proto při shánění učitelek upřednostňuje ty, které mají vystudovanou speciální pedagogiku. V rámci možností se je potom za tuto práci "navíc" snaží finančně ocenit v rámci osobního příplatku a odměnách.

Zároveň se snaží motivovat nově nastupující učitelky po střední škole k dalšímu studiu, třeba právě speciální pedagogiky. Ředitelka MŠ také velmi dbá na povinné další vzdělávání pedagogů, a aby prostředky na něj byly smyslupně využity. Díky tomu prošly všechny místní učitelky programem Začít spolu a několik z nich se také vyškolilo na logopedické preventistky. Sama k tomu poznamenává: *“ Nejsem zastávce takových těch jednodenních, krátkodobých jako webinářů. Já si myslím, že když se člověk něčemu chce věnovat, tak prostě musí jít až do hloubky. A to osmihodinový seminář nějaký nedá. (...) Protože musíme se vzdělávat, musíme furt dopředu. Nemůžu si sednout za stůl a jako že jsme udělali střední školu nebo vysokou školu a tím to končí.”*

Také základní škola má po vzoru školky v plánu se zapojit do programu Začít spolu. Paní ředitelka doufá, že příští rok se jí podaří vyčlenit finance, aby mohli pedagogové projít kurzem. Škola je také v kontaktu s organizací SOFA (Society for all), která by měla místní učitele proškolit v oblasti well-beingu.

Na škole je aktuálně hned několik podpůrných pozic pro práci se sociálně znevýhodněnými dětmi. Konkrétně se jedná o pozice: sociální pedagog (2 lidé na 0,5 a 0,2 úvazku), sociální asistent pedagoga (5 lidí celkem, 3 na plný úvazek, 1 na 0,75 a 1 na 0,5 úvazku) a speciální pedagog (2 lidé na 0,2 úvazku, jeden pro 1. stupeň s oficiální pozicí koordinátor inkluze a druhý pro 2. stupeň). Současně na škole působí několik asistentů pedagoga přidělených ke konkrétním dětem se SVP. Kromě toho ještě škola využívá k některým úkonům obecní asistenty prevence kriminality. Paní ředitelka je s aktuálními pozicemi velmi spokojená a neumí si už bez nich fungování školy představit. Proto doufá, že MŠMT bude myslet na jejich navazující financování i po skončení projektů, z nichž jsou nyní hrazeny.

Je zajímavé, že hned na několika těchto pozicích pracují lidé, kteří mají zároveň ještě další zaměstnání mimo ZŠ. Přičemž odbornost, kontakty a znalosti z této druhé práce využívají i při své práci ve škole. Jedna sociální pedagožka tak současně pracuje pro obec, kde má mimo jiné na

starost asistenty prevence kriminality, druhá zase pracuje jako terénní pracovnice SASky v místním OCSS. Speciální pedagožka má pak kromě úvazku ve škole ještě vlastní terapeutickou praxi.

Zatímco nově vzniklou pozici sociálního pedagoga vedení od začátku plánovalo obsadit někým ze SASky, aby mělo jistotu, že se dotyčný bude dobře orientovat v terénu a bude znát místní rodiny, další odbornost speciální pedagožky je pouze náhoda. Ale i tak má ve výsledku podíl na tom, jak se škole daří s ohroženými rodinami pracovat. Ředitelka to hodnotí slovy *"Ona je terapeutka (...) Takže ona tady v tom nám hodně pomáhá, umí to i těm všem rodičům vysvětlit hezky a řekne vám. Je to taková prima spolupráce."*

5.3 Vnější podpora

5.3.1 Využívání dotací a výzev

Odborné pozice, které přispívají k provázanosti služeb a umožňují intenzivnější práci s rodinou, se v Obrnicích daří zřizovat díky čerpání dotací a výzev. Aktuálně má nejvíce takovýchto pozic základní škola, na které díky Národnímu plánu obnovy (NPO) a Operačnímu programu Jana Amose Komenského (OP JAK) působí sociální pedagožky, asistenti pro žáky se sociálním znevýhodněním, koordinátorka inkluze i speciální pedagožky.

Díky NPO může dnes škola také zajistit všem žákům pracovní sešity, takže nevyžadují z výuky ty děti, kterým je rodiče nezvládnou obstarat. Pomocí peněz z NPO může škola také žákům dopřát zdarma různé výlety či příměstský tábor.

Mateřská škola se zase skrze OP JAK kompletně proškolila v metodě Začít spolu a paní ředitelka se ještě účastní celoročního školení Ředitel koučem. *"Máme tam peníze fakt na to, aby ta školení byla kvalitní. (...) Je to teda taky drahé, ale zase jestliže ty finance na to máme a můžem si to dovolit, tak prostě i těm učitelům i sobě, to dopřeju."* dodává.

Další možnost vzdělávání pro děti i dospělé má pak školka skrze své zapojení v MAP 3 (Místní akční plán rozvoje vzdělávání v ORP Most).

Jak školka, tak škola jsou také zapojeny do projektu Obědy do škol. Ředitelka ZŠ jej považuje za přínosný hlavně pro vícečetné rodiny s pěti a více dětmi, které se podle ní díky obědům zdarma mají šanci pořádně najíst.

Možnosti účasti v dalších projektech a čerpání dotací, byly podle místostarosty Grossera také jednou z motivací, proč obec zřídila komisi Sociální, vzdělávání dětí a mládeže a prevence kriminality.

5.3.2 Agentura pro sociální začleňování

Obec začala s Agenturou pro sociální začleňování spolupracovat v roce 2010. V rámci prvního strategického plánu si společně zadefinovali pět klíčových oblastí, kterými chtěli řešit sociální vyloučení. Konkrétně šlo o zaměstnanost, bydlení, vzdělávání společně s problematikou volnočasových aktivit, bezpečnost a nastavení správy obce směrem k inkluzivním opatřením.

Postupem let přešla obec do režimu tzv. vzdálené podpory (Agentura pro sociální začleňování, 2023). Agentura je podepsána pod mnohými závaznými dokumenty obce, jež nastavují směřování a spolupráci v oblasti vzdělávání. Proto jsem chtěla od respondentů zjistit, jak oni sami hodnotí působení Agentury. Byť vzhledem k dlouhému časovému úseku, nemuseli být nutně do této spolupráce zapojeni od jejího počátku.

Většina respondentů se domnívá, že Agentura byla hodně nápomocná v začátcích svého působení při nastavování lokální spolupráce a strategickém plánování. Jak zdůrazňuje ředitelka OCSS, právě Agentura také nastartovala vznik sociálních služeb, které zde předtím vůbec nebyly.

Zároveň respondenti shodně vypověděli, že velmi rychle začali být místní aktéři samostatní a proaktivní a spolupráci si už dokázali nejlépe nastavovat sami. Agentura pro ně, v důsledku změny vedení a častým střídáním lokálních koordinátorů, postupně přestala být důvěryhodná a relevantní.

V současnosti je Agentura vnímána hlavně jako potenciální zdroj financí skrze výzvy, jež obci zprostředkovává. *"Teď jsme využili tu spolupráci (s Agenturou) na to, že jsme mohli vlastně žádat o projekty, který byly vyloženě určený a alokovaný ve výzvě tady pro ty sociálně vyloučené oblasti."* přibližuje paní Vejlupková, projektová manažerka obce.

5.3.3 Síťování

Místní aktéři se snaží kromě lokálního partnerství budovat také spolupráci na krajské a celonárodní úrovni.

Ředitelka MŠ působí hned ve dvou pracovních skupinách MAP 3 (Místní akční plán rozvoje vzdělávání v ORP Most). Konkrétně ve skupinách zaměřených na inkluzi a na předškolní vzdělávání. V současnosti v rámci sbírání nových zkušeností plánují výjezdy učitelek do školek mimo okres. Ten mají, jak říká, už zmapovaný.

Další síťování ve školce od letoška probíhá v rámci programu Začít spolu. Učitelky dojíždějí jednou měsíčně do Chomutova, kde se setkávají s dalšími pedagogy, kteří pracují v tomto programu a mají prostor pro společné sdílení a reflexi. *"A taky se jim to strašně líbí. Jsou nadšený. Teď se chystáme ještě i do Chorvatska na stáž do školek, který mají Začít spolu. Tak si myslím, že to je zase posílí dál."* dodává ředitelka MŠ.

Do programu Začít spolu se od příštího roku plánuje zapojit také místní základní škola. Právě možnost navštívit jinou školu v Plzni, která v tomto programu už funguje, byla pro ředitelku klíčová: *"Ve školce si to představit umím, ale na škole jsem si to neuměla představit a teď už umím."* Pochvaluje si také spolupráci s organizací SOFA (Society for all), která škole nabízí různé vzdělávání pro pedagogy.

Obrnice jsou aktivně zapojeny do Platformy pro včasnou péči. Ředitelka místní školky, Vladimíra Pechanová, je dokonce členkou její odborné rady a na podzim roku 2023 se v Obrnicích konalo setkání členů Platformy. Na popud ředitelky Pechanové se stal členem Platformy také místostarosta Grosser. Takovéto zapojení obecního zastupitele je v rámci Platformy jedinečné. Unikátní je i jeho vhlad policisty, jež na setkávání přináší. On sám vidí v zapojení do Platformy

zase velký přínos pro svoji práci: *“Stoprocentně informovanost, zkušenosti a hlavně asi jako energie pro mě, když vidím, že tolik lidí má snahu a dělá cílevědomě něco, což já oceňuju a chtěl bych to sám.”*

5.4 Na kom a na čem stojí včasná péče v Obrnicích

5.4.1 Nositelé tématu

Z výzkumu je patrné, že výraznou nositelkou tématu včasné péče je ředitelka místní školky. Ředitelka jako zcela přirozenou součást role MŠ chápe kromě práce s dětmi také práci s rodiči. Tu staví hlavně na budování vzájemné důvěry. Vnímá, že místní rodiče jsou zatíženi spoustu problémů, a i když nesouvisí přímo s výchovou dítěte, snaží se jim být ředitelka nápomocná v jejich řešení: *“Prostě jsou to takový obyčejný věci, ne jenom to, co se týká toho dítěte. Vlastně to souvisí s celým životem celý tý rodiny jakoby že to není fakt jenom o tom dítěti.”*

Školka se pod jejím vedením snaží být maximálně nízkoprahová. Zájemci se mohou přijít do MŠ podívat kdykoliv během roku, klidně opakovaně, aby se naladili na to, jak školka funguje. Před nástupem s rodiči personál školky hovoří a snaží se rozptýlit jejich obavy. *“Předtím, než to dítě nastoupí do školky, tak prostě jim vždycky říkáme "My jsme tady společně s vámi pro to vaše dítě, my nejsme proti vám a nechceme, aby vy jste byli proti nám."* popisuje ředitelka.

Stejně tak má být podle ní školka co nejvstřícnější vůči dětem: *“Prostě každý to dítě potřebuje něco jinýho, ale potřebuje zažívat ten úspěch. Když nebude zažívat úspěch, tak ho zazdíme.”*

Velký důraz na včasnou podporu klade také ředitelka OCSS: *“V našem zájmu je začít co nejdřív (...) čím dříve se nám podaří zachytit signály vznikajících třeba problémů v té rodině a čím dříve se dostane té rodině podpory, tím lépe pak do budoucna, protože tím se lépe pracuje s dětma i s rodičema a vlastně ty následky potom nejsou tak velký a nemají tak velký dosah.”*

5.4.2 Hybatelé změn

Podle ředitelky MŠ celkové současné směřování obce a důraz na včasnou péči a vzdělávání nastavila předchozí starostka Drahomíra Karasová, dříve Miklošová. Ta vedla obec v letech 2010 až 2017. V roce 2013 převzala cenu Rady Evropy za integraci Romů.

Z výzkumu se jako další výrazné iniciátorky změn jeví ředitelka OCSS, Lucie Matějovicová a ředitelka místní školky, Vladimíra Pechanová.

Ředitelka školky se vyznačuje jasnou vizí a hodnotami. Svůj přístup k ohroženým dětem se snaží co nejvíce předávat i všem svým kolegyním: *“Já jsem tady dvanáctý rok a vždycky jsem ty paní učitelky vedla k tomu prostě, že fakt se ke každému dítěti musí přistupovat úplně jinak a každý potřebuje úplně něco jinýho.”* Důležité je podle ní také zajistit pedagogům kvalitní vzdělávání.

Ředitelka je současně aktivní v rámci síťování na krajské a státní úrovni, kde se opět snaží jasně prosazovat svoje postoje: *“Proto jsem třeba zrovna v téhle pracovní skupině (pro inkluzi v*

rámcí MAP 3). Protože jako by ty názory na tu problematiku vzdělávání a té důležitosti zrovna té včasné péče pro všechny děti se různí hodně...”

Do věcí, v nichž vidí smysl jako je například vzdělávací program Začít spolu nebo Platforma pro včasnou péči, dokáže zapojit i ostatní v obci.

Ředitelka OCSS si zase zakládá na úzké spolupráci všech místních akretů, kterou dlouhodobě iniciuje a udržuje. Řídí místní sociální služby od jejich vzniku v roce 2013. Od počátku se snaží propojovat sociální a vzdělávací oblast a budovat intenzivní spolupráci s MŠ a ZŠ. Stála za sepsáním memoranda o spolupráci a spolu s paní Vejlupkovou vymyslely tzv. multidisciplinární tým.

5.4.3 Vzájemná důvěra a docenění

Z výpovědí respondentů je patrné, že mezi aktéry panuje silná vzájemná důvěra. Jsou přesvědčeni, že ostatní dělají co je v jejich silách a mají důvěru v to, že s ohroženými rodinami a dětmi pracují profesionálně. Díky tomu si respondenti také velmi chválí vzájemnou spolupráci, kterou považují za základ místního úspěchu.

Místní školy i OCSS vnímají velkou podporu od svého zřizovatele, obce. Mají pocit, že dokáže dobře reagovat na jejich potřeby. *“Můžu přijít, kdykoliv něco potřebuju a mám k němu (zřizovateli) důvěru a oni mi zase důvěřují v tom, že teda jako když tu školku vedu, tak asi vím, proč dělám některý kroky. A to je tak jako strašně cenný, to se prostě taky nevidí.”* popisuje ředitelka školky.

“Je fajn, že prostě v tuhle chvíli tam (v zastupitelstvu) ve většině případů sedí lidé, kteří jsou osvícení, kteří respektují to, co se tady za těch 11 let vybuovalo.” dodává ředitelka OCSS ke spolupráci sociálních služeb s obcí.

6. Diskuze

Analýzou dat z rozhovorů jsem dospěla ke čtyřem hlavním tématům, kterým jsem se dále věnovala v části nazvané Výsledky výzkumu. Prvním tématem byla místní specifika, druhým principy včasné péče a jejich lokální aplikace, třetím analyzování vnější podpory. Čtvrté téma se pak věnovalo lokální opoře včasné péče a nositelům tématu.

Velikost obce a malé množství aktérů, kteří si zároveň nekonkurují z hlediska nabídky služeb, považuji za zásadní faktory pro budování místního systému podpory. Díky tomu nemuseli v Obrnicích řešit otázku segregovaných škol a školek jako například v nedalekém Mostě. Místní školy jsou sice v zásadě také segregované, jedná se ale o segregaci danou reálným vysokým zastoupením romského obyvatelstva v lokalitě. Takovýchto škol je jen asi 10 v celé republice. V dalších zhruba 70 školách pak romští žáci převažují právě v důsledku cílené segregace (Prokop, 2020). V Obrnicích se tak žádný z aktérů nemůže jednoduše vyvázat a předstírat, že se ho problém netýká, protože “jeho” škola segregovaná není a podobně.

Na druhou stranu takto prostorově oddělené sociálně vyloučené lokality čelí výrazně obtížnější integraci místních obyvatel do většinové společnosti, protože prakticky nedochází k přirozenému setkávání se minority s majoritou (Vašat, 2021).

Toto prostorové vyloučení se projevuje také tím, že byt' mají v Obrnicích na vysoké úrovni lokální spolupráci, řada navazujících odborníků je až ve větším městě. Práce místních aktérů je tak limitována malými kapacitami a zdlouhavou administrativou těchto odborníků, na něž však nemá obec vliv. Respondenti v tomto ohledu zmiňovali hlavně nedostatek Pedagogicko-psychologických poraden a logopedů.

Naopak dostatečnou kapacitu mají místní škola a školka, což jim umožňuje velmi efektivní postupy práce s ohroženými dětmi. Například se zde daří docházka již dvouletých dětí do MŠ nebo možnost nástupu dítěte do zařízení kdykoliv v průběhu roku. Je ovšem pochopitelné, že v mnohých lokalitách by takováto dobrá praxe nebyla možná bez předešlého výrazného navýšení kapacit zařízení a není tedy tak jednoduše přenositelná.

V teoretické části své práce jsem se věnovala mimojiné různým přístupům k otázce, kdo má být vlastně příjemcem včasné péče. V Obrnicích kladou důraz na preventivní práci s rodinami a velká část podpůrných opatření má plošný charakter. Například místní rodiny nemusí platit školkovné a ve škole zase mají zdarma pracovní pomůcky nebo mimoškolní akce. Z výpovědí respondentů vyplývá, že k mnohým podobným opatřením dospěli po opakované zkušenosti, kdy většina místních neměla potřebné finance a v důsledku tak mnohé děti vypadávaly z výuky. Případně aktérům jen vznikala zbytečná administrativní zátěž. Plošná podpora jim tak primárně usnadnila práci.

Jak již bylo řečeno, v Obrnicích se daří úzká spolupráce mezi všemi aktéry. Ta je pro úspěšnou práci ve vyloučené lokalitě nezbytná, protože “*mnohostranná povaha sociální exkluze a vzájemně provázané sociální problémy vyžadují koordinaci a společné přístupy napříč řadou služeb*” (Pierson, 2010 cit. podle Vašat, 2021). Podle respondentů je základem jejich dobré

spolupráce vzájemná důvěra, přátelské vztahy a intenzivní výměna informací. Právě vzájemné setkávání a sdílení obtíží může, zejména při práci s klienty s mnohočetnými problémy, na aktéry působit až terapeuticky (Šotola a Zatloukal, 2010).

Schuringa (2007) definuje tři vzájemně propojené úrovně, na nichž mohou v rámci sociální integrace aktéři spolupracovat: case management, komunitní práce a pracovní skupiny (cit. podle Šotola a Zatloukal, 2010). Přičemž pro obce s velkou fluktuací obyvatel bývá obtížnější praktikovat zejména komunitní projekty, protože *“členové zvažované komunity neustále mění a komunitní práce začíná stále znovu stále s jinými členy komunity”* (Vašat, 2021, s.39). Navzdory výrazné migraci, najdeme v Obrnicích zastoupené všechny tři jmenované podoby spolupráce. Case management probíhá ve formě multidisciplinárního týmu. V rámci obce je pak zřízena komise pro vzdělávání a sociální oblast. Ta funguje jako pracovní skupina a společně plánuje i akce komunitního charakteru. OCSS pak nabízí další programy zaměřené na práci s komunitou.

Zmíněný multidisciplinární tým je patrně nejvýraznějším příkladem zdejší dobré praxe v oblasti síťování. Představuje velkou oporu místní mateřské i základní škole. Pokud mají školy pocit, že by nějaké jejich dítě mohlo být jakkoliv ohrožené nebo pokud mají problémy s jeho chováním, mohou využít služeb multidisciplinárního týmu, který pak pracuje s celou rodinou dítěte. Problémy dítěte jsou nahlíženy v kontextu rodiny, na niž se tým soustředí a snaží se jí poskytnout pomoc ve všech potřebných oblastech. Díky tomu, že rodiny vnímají, že jim tato spolupráce může reálně pomoci vyřešit jejich problémy, jsou jí podle respondentů otevřeny. Je důležité, že se jedná o jednu koordinovanou formu podpory. Právě zdvojená pomoc, která není dostatečně plánovaná a která se soustředí vždy pouze na dílčí problémy, podle Kaplana vytváří nedůvěru rodin ve spolupráci a rodiny mají tendenci se takovým intervencím raději vyhnout (Kaplan, 1986 cit. podle Caltová Hepnarová, 2020).

Většina respondentů se domnívá, že s nastavováním spolupráce a strategickým plánováním byla na začátku svého působení nápomocná Agentura pro sociální začleňování. S tou Obrnice započaly spolupráci v roce 2010. Zároveň se ale respondenti shodují, že velmi rychle začali být aktéři v obci samostatní a naopak Agentura pro ně, skrze personální výměny, přestala být důvěryhodnou. I přes odtažitost s jakou respondenti o Agentuře hovořili a jejich výtky k nenaplněnému očekávání z posledních let spolupráce, se mi její přínos na samém počátku síťování jeví jako zásadní. Vašat upozorňuje, že právě Agentura představuje v rámci ČR sílu, jež je schopna vytvářet tzv. *“komunitní koalice, které se sdružují na úrovni města a formulují společné průřezové cíle, které jsou akceptovatelné a realizovatelné z pohledu všech zapojených subjektů”* (Sip a Jindrová, 1998 cit. podle Vašat, 2021). A právě takto se Agentuře podařilo v Obrnicích sestavit pracovní skupinu zaměřenou na inkluzivní vzdělávání. Zásluhou Agentury také vznikly v obci sociální služby.

Jak ale upozorňuje odborná literatura, úspěšné lokální síťování je možné pouze v případě, že jej podporuje místní samospráva (Šotola a Zatloukal, 2010; Vašat 2021). A skutečně, jak vyplývá i ze záznamů Agentury, Obrnice byly od začátku velmi otevřené spolupráci. Tehdejší starostka Drahomíra Karasová, dříve Miklošová, se výrazně zasadila o směřování obce, v němž podle

respondentů pokračuje i současné vedení. Literatura v tomto kontextu zmiňuje riziko, že *“Aktivita představitelů samosprávy se mnohdy vyčerpá tvorbou strategií a koncepcí, jejichž reálný význam je často pouze deklaratorní.”* (Šotola a Zatloukal, 2010). Sami respondenti opakovaně vyjadřovali spokojenost právě nad tím, že v Obrnicích se věci nedělají jen “pro papír”, ale že vzniklé dokumenty jsou skutečně živé.

Podobně respondenti popisují také nastavování spolupráce mezi aktéry, jež je podle nich vždy reakcí na skutečné místní potřeby, nikoliv na vypsané výzvy a dotace. I přesto jsou ale v jejich čerpání v Obrnicích velmi úspěšní a dokáží skrze ně financovat řadu podpůrných pozic, komunitních akcí i vzdělávacích programů.

Výhodou pro obec je v tomto ohledu mimojiné její nekonkurenční prostředí. Každá instituce je zde zastoupena pouze jednou a všichni aktéři jsou zřizováni obcí. Často se totiž namísto samospráv stávají hlavními iniciátory změn ve vyloučených lokalitách neziskové organizace (Šotola a Zatloukal, 2010). Působí-li jich pak v rámci jedné lokality více, spolupráce bývá narušena jejich vzájemným soupeřením nejen o (ty samé) finanční zdroje, ale také o legitimitu a samotnou možnost poskytovat zde určitou službu (Vašat, 2021).

Ve svém výzkumu jsem dále chtěla zjistit, zda a nakolik je proces síťování spojený s konkrétními lokálními osobnostmi. Kromě bývalé starostky se jako hybatelky změn a zároveň nositelky tématu jeví především ředitelky místní školky a OCSS. V obci najdeme ale i další výrazné osobnosti, u nichž často dochází ke kumulaci vícero pracovních rolí, což jim poskytuje unikátní vhled do problémů a potřeb místních rodin.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala tématem včasné péče. V teoretické části jsem představila vybraný pojem a s ním související termíny. Dále jsem zde přiblížila český kontext a jeho specifika. Ve výzkumné části jsem pak analyzovala výsledky svého kvalitativního výzkumu. Jednalo se o případovou studii obce Obrnice a hlavní výzkumnou otázku jsem formulovala *Jak probíhal proces budování sítě včasné péče v Obrnicích?* Výzkumné podotázky pak zněly takto:

Které impulsy k vytvoření sítě byly pro aktéry zásadní?

Šlo o impulsy přicházející zvnějšku nebo vycházely od lokálních aktérů?

Hrála podle aktérů v budování roli nějaká konkrétní výrazná lokální osobnost?

Jak sami aktéři vnímají proces nastavování spolupráce?

Data jsem sbírala především formou polostrukturovaných hloubkových rozhovorů s hlavními místními aktéry. V tomto ohledu vnímám, že jsou výsledky mé práce limitovány skutečností, že se mi nepodařilo přesvědčit k rozhovoru starostu obce, který je bezesporu výrazným aktérem. Přesto věřím, že díky rozhovorům s místostarostou a projektovou manažerkou obce, se mi podařilo do jisté míry zachytit ve své práci pohled obce i bez této výpovědi.

Celkem se mi podařilo uskutečnit 5 rozhovorů. Některé probíhaly přímo v lokalitě a měla jsem díky nim možnost si prohlédnout i zázemí institucí nebo vidět práci s místními dětmi. Některé rozhovory probíhaly z časových důvodů a preferencí respondentů pouze telefonicky. Vnímám proto limity svého výzkumu v nedostatečném vhledu do života v lokalitě a výrazně menším kontaktu s místními obyvateli než by bylo vzhledem k volbě metody (případové studie) vhodné. Na druhou stranu s ohledem na typ práce, kterou je práce bakalářská, věřím, že jsou tyto limity pochopitelné a mnou nasbíraná data lze považovat za dostačující. Jistě ale nemůžeme považovat můj popis fenoménu za kompletní.

Obrnice jsou považovány za vyloučenou lokalitu a většina místních rodin čelí mnohočetným problémům. Nejpalčivější problém, s nímž se podle respondentů obec potýká, a který jim komplikuje práci s ohroženými dětmi, je fluktuace rodin. Ta je v obci skutečně výrazná a aktéři zatím nevidí způsob, jak s ní pracovat. Skutečnost, že většina obyvatel je romského etnika naopak byla respondenty zmiňována pouze zcela okrajově a bez implikace jakýchkoliv obtíží. Status vyloučené lokality pak obci paradoxně umožňuje dosáhnout na velkou míru vnější podpory, která by jí jinak nebyla přístupná. Jedná se například o možnost spolupráce s Agenturou pro sociální začleňování, která obci pomohla s nastavováním procesů, strategickým plánováním a situačními analýzami nebo o podporu pro ZŠ, díky níž zde mohli zřídit řadu podpůrných pozic, včetně sociálního pedagoga.

Během analyzování dat jsem se rozhodla kromě série původních výzkumných otázek zaměřit také na konkrétní uplatňování principů včasné péče. Toto rozhodnutí mi umožnilo blíže představit příklady dobré praxe, které považuji za velmi cenné a potenciálně přínosné pro čtenáře a čtenářky mé práce. Zároveň jsem si tímto krokem také chtěla ověřit, že přestože většina respondentů nepoužívala v rozhovorech přímo termín včasná péče, můžeme o ní hovořit v tom smyslu, že

respondenti ctí všechny její principy a považují je za klíčové při své práci s místními dětmi a rodinami.

Popsané procesy budování systému včasné péče i dílčí příklady dobré praxe považuji ve velké míře za přenositelné i na jiné lokality. Současně je ovšem z výzkumu patrné, že malá velikost obce a s ní související nízký počet aktérů, v Obrnicích velmi usnadnily nastavování spolupráce. Je tedy otazné, zda by obdobný postup přinesl stejně dobré výsledky i ve větší obci s obsáhlejší a složitější sítí aktérů.

Sít' včasné podpory v Obrnicích stojí na intenzivní spolupráci sociálního a vzdělávacího sektoru. Potřebu chápat tyto dvě oblasti propojeně a jednat v nich koordinovaně zmiňovali i sami respondenti. V jejich výpovědích však vůbec nefiguruje oblast zdravotnictví. Tu přitom včasná péče chápe jako další klíčovou oblast systému podpory (viz teoretická část). Právě v tomto ohledu spatřuji největší nedostatek svého sběru dat. V případném dalším bádání bych proto do svých otázek zařadila i oblast zdravotnictví. Zajímalo by mne pak především, zda již na nějaké úrovni probíhá spolupráce s místním pediatrem či zda o ní aktéři alespoň uvažují.

Seznam použité literatury a dalších informačních zdrojů

Použitá literatura:

FOX, Lise; CARTA, Judith; STRAIN, Phil; DUNLAP, Glen a HEMMETER, Mary Louise. Response to Intervention and the Pyramid Model. Tampa, Florida: University of South Florida, Technical Assistance Center on Social Emotional Intervention for Young Children, 2009.

CALTOVÁ HEPNAROVÁ, Gabriela. Sociální znevýhodnění jako determinanta vzdělanostních perspektiv dětí - pohled do rodinného zázemí. Brno: Paido, 2020. ISBN: 978-80-7315-271-0.

GREGER, David; SIMONOVÁ, Jaroslava a STRAKOVÁ, Jana (ed.). Spravedlivý start? Nerovné šance v předškolním vzdělávání a při přechodu na základní školu. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2015. ISBN: 978-80-7290-861-5.

HECKMAN, James J. Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children. Science. 2006, vol. 312, 30 June, s. 1900-1902.

HECKMAN, James J. Giving kids a fair chance. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2013. ISBN: 978-0-262-53505-2.

NĚMEC, Zbyněk. "Zvedněte ruce, kdo půjde do míst, kde necítí uznání": o segregaci romských žáků ve vzdělávání. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2020. ISBN 978-80-7603-219-4.

PROKOP, Daniel. Slepé skrvny: o chudobě, vzdělávání, populismu a dalších výzvách české společnosti. Brno: Host, 2020. ISBN: 978-80-275-0308-7.

ŠOTOLA, Jaroslav a ZATLOUKAL, Leoš. Využití síťování při práci se sociálně vyloučenou lokalitou. Scientific papers of the University of Pardubice, Series D, Faculty of Economics and Administration. 2010, č. 18. Online PDF. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/38526>. [citováno 2024-04-08].

ŠVAŘÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. Vyd. 2. rozšířené a přepracované. Praha: Karolinum, 2012. ISBN: 978-80-246-2153-1.

VAŠAT, Jan. Přístupy využívané v sociální práci v sociálně vyloučených lokalitách. Sociální práce / Sociálna práca. 2021, roč. 21, č. 3., s. 36-52.

Použité elektronické zdroje:

Agentura pro sociální začleňování. © 2023. Online. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/lokalita/obrnice/>. [citováno 2024-04-14].

Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR. 2015. Online PDF. Dostupné z: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf. [citováno 2024-04-11].

American Academy of Pediatrics. Early childhood. © 2024. Online. Dostupné z: <https://www.aap.org/en/patient-care/early-childhood/>. [citováno 2024-02-14].

Česká školní inspekce. Dopady povinného předškolního vzdělávání na organizační a personální zajištění a výchovně-vzdělávací činnost mateřských škol za období 1. pololetí školního roku 2017/2018. 2018. Online PDF. Dostupné z: https://www.csicr.cz/CSICR/media/Prilohy/2018_p%C5%99%C3%ADlohy/Dokumenty/TZ-Dopady-povinneho-predskolniho-vzdelavani.pdf. [citováno 2024-03-15]

DOLEŽALOVÁ, Šárka. Vztah k přírodě se v dětství vyvíjí, stejně jako děti samotné. Šance dětem. 1. 4. 2021. Online. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/vztah-k-prirode-se-v-detstvi-vyviji-stejne-jako-deti-samotne>. [citováno 2024-02-23].

European Commission. European Education Area. Online. Dostupné z: <https://education.ec.europa.eu/education-levels/early-childhood-education-and-care/about-early-childhood-education-and-care>. [citováno 2024-02-14].

Exekutorská komora ČR. Statistiky. 2024. Online. Dostupné z: <https://statistiky.ekcr.info/mapa>. [citováno 2024-01-12].

Místní plán inkluze obce Obrnice. 2021. Online PDF. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/wp-content/uploads/MPI-Obrnice.pdf>. [citováno 2023-10-06].

MŠMT. Koncepce včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělávání. 2005. Online PDF. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/msmt/strategie/koncepce-projekt-vcasne-pece-o-deti-ze-sociokulturne-znevychodnujiciho-prostredi-v-oblasti-vzdelavani?typ=download>. [citováno 2023-11-21].

MŠMT. Akční plán realizace koncepce včasné péče o děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí. 2009. Online PDF. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/jake-jsou-vzdelanostni-sance-deti-ze-socialne-znevychodnujiciho>. [citováno 2023-11-21].

Nurturing care. A closer look at the nurturing care components. 2020. Online. Dostupné z: http://nurturing-care.org/wp-content/uploads/2020/12/closer_look_nov.pdf. [citováno 2024-04-10].

OÚ Obrnice. Statistické údaje. © 2024. Online. Dostupné z: <https://www.ouobrnice.cz/obec/statisticke-udaje/>. [citováno 2024-04-01].

Platforma pro včasnou péči. O platformě. (nedatováno a). Online. Dostupné z: <https://vcasnapece.cz/o-platforme/>. [citováno 2024-03-06].

Platforma pro včasnou péči. O platformě. (nedatováno b). Online. Dostupné z: <https://vcasnapece.cz/vcasna-pece/>. [citováno 2023-11-03].

Platforma pro včasnou péči. Omamy – inspirace, která překročila státní hranice. 14. 2. 2022. Online. Dostupné z: <https://vcasnapece.cz/2022/02/14/omamy-inspirace-ktera-se-stava-skutecnosti/>. [citováno 2024-01-23].

Platforma pro včasnou péči. Platforma propojila mnoho organizací a zúročila jejich zkušenosti v práci pro zlepšení včasné péče. 19. 10. 2023. Online. Dostupné z: <https://vcasnapece.cz/2023/10/19/obdobi-od-narozeni-ditete-do-absolvovani-prvnich-rocniku-je-klicove/>. [citováno 2023-11-24].

Platforma pro včasnou péči. Kde pomáhá včasná péče: podpora těhotných žen. 28. 2. 2024. Online. Dostupné z: <https://vcasnapece.cz/2024/02/28/kde-pomaha-vcasna-pece-podpora-tehotnych-zen/>. [citováno 2024-03-06].

PAQ Research a think-tank IDEA. Nerovnosti ve vzdělávání jako zdroj neefektivity: souhrnná analýza pro Nadaci České spořitelny 2020. Online PDF. Dostupné z: <https://www.paqresearch.cz/post/nerovnosti-vzdelani-neefektivita/>. [citováno 2023-11-13].

UNICEF. Early childhood development. © 2024. Online. Dostupné z: <https://data.unicef.org/topic/early-childhood-development/overview/>. [citováno 2024-01-27].

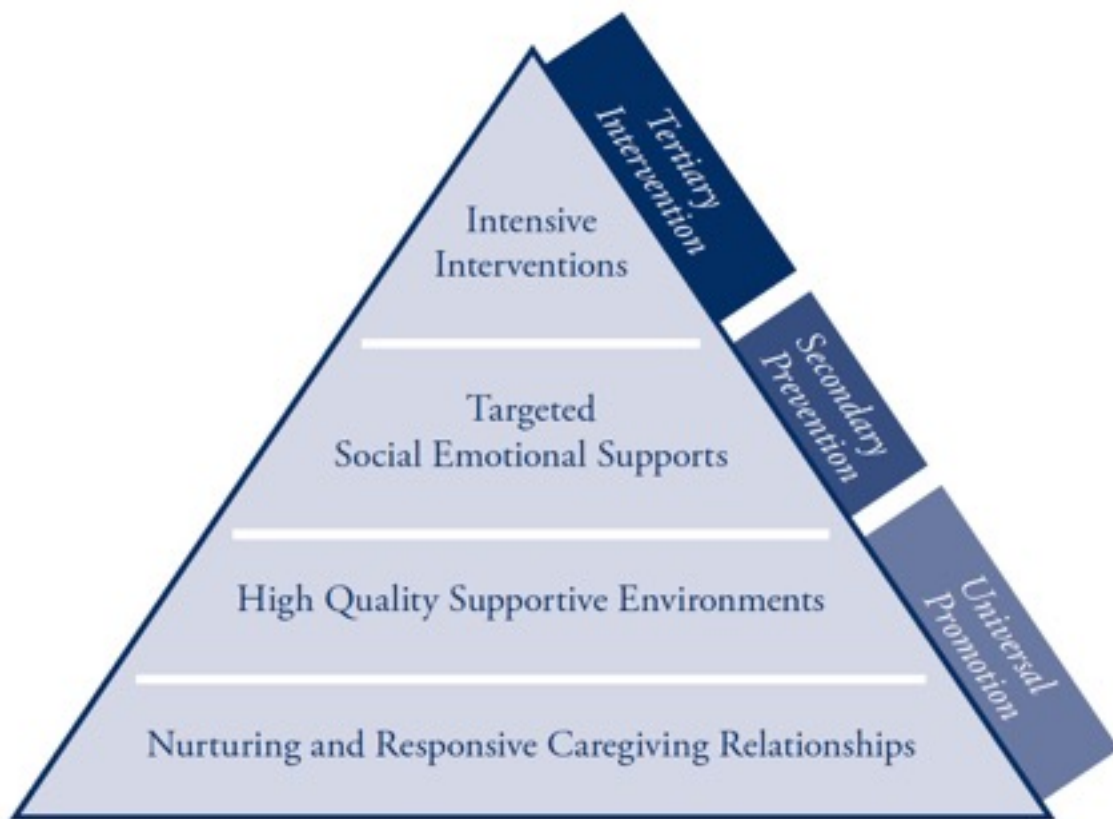
Vláda ČR. Romská národnostní menšina. 21. 20. 2022. Online. Dostupné z: <https://vlada.gov.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149/>. [citováno 2024-01-10].

Použité zákony:

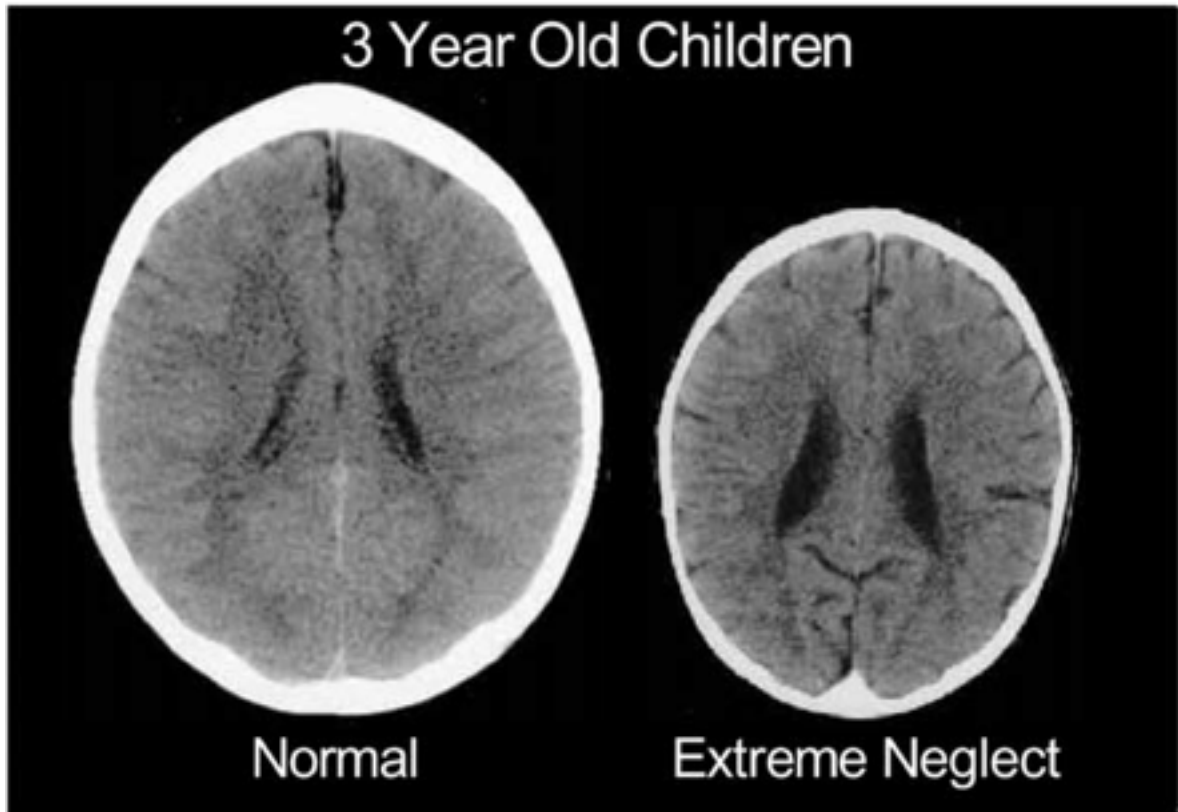
Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Online. In: *Zákony pro lidi*. © 2010-2024. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>. [citováno 2024-01-12].

Přílohy

Příloha č.1 - Pyramidový model Response to Intervention - zdroj: FOX, Lise; CARTA, Judith; STRAIN, Phil; DUNLAP, Glen a HEMMETER, Mary Louise. Response to Intervention and the Pyramid Model. Tampa, Florida: University of South Florida, Technical Assistance Center on Social Emotional Intervention for Young Children, 2009.

Příloha č.2 - sken mozku normálně se vyvíjejícího a extrémně zanedbávaného tříletého dítěte
(autor Bruce D. Perry) - zdroj: https://www.researchgate.net/figure/Abnormal-brain-development-following-sensory-neglect-in-early-childhood-These-images_fig1_225759011

Příloha č.3 - souhlas s nahráváním rozhovoru - vzor:

Souhlas s pořízením zvukového záznamu pro účely výzkumu

Jméno respondenta:

Byl/a jsem informována, že rozhovor bude nahráván, následně bude pořízen jeho doslovný přepis, který bude dále zpracován v bakalářské práci Emmy Vrbové na téma Včasná péče.

Nahrávka nebude poskytnuta třetí straně a po přepsání bude smazána.

Tímto souhlasím s pořízením zvukového záznamu rozhovoru pro účely studijního výzkumu.

Datum:

Podpis repondenta:

Podpis výzkumnice: